

**JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
PEDAGOGICKÁ FAKULTA**

A

**VYSOKÁ ŠKOLA EKONOMICKÁ V PRAZE
FAKULTA MANAGEMENTU V JINDŘICHOVĚ HRADCI**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2009

Svatopluk Svatoň

**JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
PEDAGOGICKÁ FAKULTA**

A

**VYSOKÁ ŠKOLA EKONOMICKÁ V PRAZE
FAKULTA MANAGEMENTU V JINDŘICHOVĚ HRADCI**

**KRIMINALITA MLÁDEŽE -
DESTABILIZACE SPOLEČNOSTI**

Autor: Svatopluk Svatoň

Vedoucí práce: doc.PhDr.Dr.Miroslav Somr, Dr.Sc

Studijní program: Sociální pedagogika, specializace výchovná a vzdělávací praxe

Datum odevzdání : České Budějovice 20.března 2009

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Název práce:	Kriminalita mládeže – destabilizace společnosti
Jméno autora:	Svatopluk Svatoň
Studijní obor:	Sociální pedagogika
Specializace:	Výchovná a vzdělávací praxe
Katedra:	Pedagogiky a psychologie
Vedoucí práce:	doc.PhDr.Dr.Miroslav Somr, Dr.Sc.
Termín zadání:	20. 3. 2008
Rok obhajoby:	2009

THE BACHELOR WORK ASSIGNMENT

Name of work: Juvenile delinquency – destabilization of society

Author's name: Svatopluk Svatoň

Field of study: Social education

Specialization: Educational practice

Department: Education and psychology

Supervisor: doc.PhDr.Dr.Miroslav Somr, Dr.Sc

Assignment date: 20. 3. 2008

Year of apology: 2009

Anotace

Předložená práce charakterizuje kriminalitu mládeže jako společenský fenomén. Analyzuje faktory, které ovlivňují závadovou činnost mládeže. Mezi základní faktory řadíme sociální faktory, nedostatečný proces socializace a enkulturace. Prvořadý vliv má rodina, škola a prostředí, ve kterém se průběh zespolečňování realizuje.

Jako závažný problém současné školy i společnosti se jeví šikana, která se stává cestou k násilné a kriminální činnosti.

Pomocí dotazníkové metody jsme konstatovali, že všeobecný názor na funkčnost úplné rodiny má meritorní význam, ale i zde platí, že značný vliv má sociální prostředí, kde rodina žije a uskutečňuje svoje předsevzetí. Vliv rodinného a sociálního prostředí na edukační proces a vznik závadové a kriminální činnosti jsme dokumentovali třemi případovými studiemi.

Abstrakt

Short Annotation

The following thesis deals with the juvenile delinquency as a social phenomenon. It analyses incongruous behaviour factors. The most important ones are the social factors, insufficient socialization and cultivation. The overriding role is the one of family, school and the environment in which the socialization takes place.

The major problem of contemporary schools and the whole society is bullying, which becomes one of the ways towards violent crime.

With the help of the questionnaire method we found out that a complete, functioning family is generally considered to be the most important factor, but even here social environment in which the family lives and carries out its plans plays crucial role. The influence of both family and social environments on the educational processes and on formation of incongruous behaviour and juvenile delinquency is documented on three case studies.

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že bakalářskou práci na téma „Kriminalita mládeže – destabilizace společnosti“ jsem vypracoval samostatně. Použitou literaturu a podkladové materiály uvádím v seznamu literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47 b zákona č.111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce.

20. března 2009

podpis

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji za vedení práce doc.PhDr.Dr.Miroslavu Somrovi, Dr.Sc., za odbornou pomoc, připomínky i cenné metodické rady.

Obsah

Úvod	9
I. Teoretická část.....	10
1. Faktory ovlivňující závadovou činnost dětí a mládeže.....	11
1.1 Obecné faktory.....	11
1.2 Vliv rodiny.....	13
1.3 Rozvodovost	14
1.4 Úloha školy	17
1.5 Působení party	19
2. Kriminalita mládeže a její tendence.....	21
2.1 Násilí , brutalita a trestní postih mladistvých.....	22
2.2 Případové ilustrace.....	29
2.3 Šikana – cesta k násilné kriminalitě.....	32
II. Praktická část	46
1. Empirický výzkum.....	47
1.1 Popis vzorku.....	47
2. Cíl a použité metody.....	47
2.1 Problémové okruhy a stanovení hypotézy.....	47
2.2 Popis použité metody.....	48
2.3 Dotazníkové šetření.....	48
3. Výsledky výzkumu	63
4. Závěr	67
5. Seznam použité a citované literatury.....	69
6. Přílohy.....	70

Úvod

Platí zásada, lépe vyjádřeno princip, že právo je minimem morálky. K našemu právnímu řádu je přiřčena jako nejvyšší právní norma Listina základních práv a svobod. Základní práva a svobody zaručují všem občanům, dětem i dospělým lidskou důstojnost, osobní čest a svobodu bez jakékoliv diskriminace.

Stejně tak požívá ochrany rodina a rodičovství, protože podle článku 32 této „Listiny“ je pod ochranou zákona. Ochrana dětí a mladistvých předpokládá jejich ochranu před negativními vlivy a stát má povinnost řešit všechny případy porušování základních práv a poskytovat ochranu ohroženým osobám.

Předložená práce se zabývá problémem kriminality (závadového chování mládeže) nejenom z hlediska faktorů, která vedou k takovému stavu, ale zejména ke společenské odpovědnosti působících edukačních činitelů ve společenském prostředí. Výchova, edukace, již není pouze kategorií pedagogickou ve smyslu školního působení a prostředí, ale je v plném obsahu a rozsahu kategorií společenskou.

Zde kromě obecných faktorů působí vliv rodiny a všechny negativní jevy, jež vedou k její kohezi. Tím, že byla narušena sociální soudržnost rodiny, se otevřela cesta ke společenskému podcenění jejího významu při výchově dětí a mládeže.

Jestliže se ukazuje, že brutalita vzrůstá obecně ve společenském prostředí, pak také platí, že se s určitou plasticitou obráží i v řadách dětí, mladistvých, mládeže obecně.

Jejím konkrétním projevem je nárůst šikany, jež je cestou k násilí, brutalitě a kriminalitě. Analýze šikany jsem v teoretické části věnoval soustředěnou pozornost.

Praktická část je zaměřena v 15 tematických okruzích na identifikaci typu rodiny respondentů empirického výzkumu a z toho plynoucího výchovného působení, používání typu trestů. Pro pozitivní výchovný efekt má podstatný význam využívání volného času. Rovněž byla identifikována možná trestná odpovědnost respondentů na trestné, závadové činnosti a názory respondentů na tuto činnost.

Pro posouzení celkové orientace respondentů a jejich postojů byla zvolena v závěrečném okruhu dotazů hodnotová orientace dotazovaných.

I. Teoretická část

1. Faktory ovlivňující závadovou činnost mladistvých

1.1 Obecné faktory

Mezi základní faktory, které ovlivňují závadovou činnost mladistvých, řadíme sociální faktory, které souvisí s novou politickou situací, se změnou politického systému, která nastala po roce 1989, kdy se člověku otevřely nové možnosti. Znamená to také proces socializace jednotlivce, tedy i mladého člověka, jeho začleňování do společenských vztahů, včlenění do kultury (enkulturace) a proces personalizace, jako aktivní stránky obou procesů, souhrnně řečeno nároky na začlenění se do nové životní reality jsou velmi náročné. Musí se naučit rychle reagovat na novou životní realitu, musí pozměnit své dosavadní vzorce sociálního chování. Vnitřně nedozrálý jedinec lehčeji podléhá vlivu svého okolí. Dochází ke vzniku pocitu nejistoty, který může vznikat například z rychlého vývoje změn, z nezkušenosti a schopnosti se v nich adekvátně orientovat. Tyto změny zahrnují ve značném rozsahu i dosud velmi stabilní oblast státní správy včetně školství, značné problémy vznikají ve sféře fungování rodiny, dochází k narušení společenské soudržnosti.

Dochází k zesílení sociálně patologických jevů mezi mládeží. Domnívám se, že tento jev má svoje příčiny právě ve sféře rodinného života, v oblasti pracovního přetížení rodičů nebo naopak ve velmi obtížném zajišťování práce a tím plnění ekonomické funkce a i jejího výchovného poslání. Je zde ovšem i další jev, kdy samotná mládež i děti chtějí být nezávislí na rodině, na autoritě rodičů a postupují při obstarávání a zajišťování svých potřeb způsobem neadekvátním, na hranicích i za hranicemi legality.

Abychom se konkrétněji orientovali v příčinách vzniku psychopatologické osobnosti, uvádím příčiny, které jsou pokládány za hlavní:

- raná mateřská deprivace
- význam raných osobních vztahů v rodině
- frustrace vzniklá na základě neuspokojení rodičovských vztahů s dítětem
- nepřiměřené výchovné postupy
- vznik agresivity na základě napodobení chybného modelování

Mezi sociální faktory patří kromě rodiny i delikventní komunita, která mladému člověku se závadovým chováním zajišťuje status a potřebu uznání za jeho činy. Hledá tedy svou sociální skupinu, do které by se začlenil, která by ho uznávala. Příčinou takového jednání jsou nestabilní rodiny, rozvody, nezaměstnanost či drogová závislost jako únik od bolestné reality. Je potřeba poznamenat, že psychopatickou osobnost nelze ztotožňovat s delikvencí. Mnozí z psychopatů se mohou, ale také nemusí stát delikventy. Psychopatie tedy není předurčenost pro páchání závadové činnosti. Existuje mnoho delikventních osob, které nemají porušenou schopnost racionálního uvažování a jejich chování nemusí vykazovat extrémní agresivitu, impulsivnost nebo labilitu v oblasti emocí. Nejčtenější skupinou se jeví emočně narušení jedinci, u kterých byla prokazována porucha v oblasti svědomí. Příčinou této poruchy je absence nebo zúžení určitých prvků projevujících se následně v oblasti chování. V praxi to znamená, že jinak konformně se chovající člověk je schopen uskutečnit antisociální skutek bez pocitu viny a bez výčitek svědomí. Mezi naší mládeží a nejen mezi ní, jsou emočně narušení jedinci s poruchami v oblasti svědomí, která se projevuje tzv. slabostí superega proti vnitřním impulsům. Osoba po svém činu, po svém jednání sice projevuje lítost, ale svému jednání se nedokáže vzepřít. O těchto impulzech ke konání zla pojednává obsáhle kniha Konráda Lorenze „Tak zvané zlo“.

Dále je potřeba se zmínit o neurotické delikvenci, která se projevuje výraznou agresivitou zaměřenou proti svému okolí.

Na osobnost člověka má vliv jak oblast genetiky, tak i prostředí a výchova. Současné výzkumy prokazují, že na závadovou činnost mládeže mají vliv i vrozené dispozice.

Negativní vliv mají bezesporu i určité negace morálních hodnot, kdy se většina kdysi funkčních a mnohostranných morálních a duchovních hodnot z komerčních důvodů devastovala, zhroutila, nebo byla bagatelizována. Došlo k jejich zhroucení a vymazání z lidského vědomí. Znamená to ve svých důsledcích, že nejsou součástí výchovného působení rodiny a rodinné prostředí je do jisté míry pouze místem uspokojování materiálních potřeb. K tomu ještě přispívá v současnosti stále se prohlubující sociální diferenciaci, rozevírají se nůžky mezi bohatstvím a chudobou a v podstatě z našeho společenského systému mizí onen stabilizující prvek, kterým je

střední společenská vrstva. Než se budeme podrobněji věnovat tomuto fenoménu, zaměříme se na meritorní otázku dneška, na vliv rodiny na výchovu.

1. 2 Vliv rodiny

Rodinné prostředí sehrává velmi důležitou roli při formování a zdravém vývoji dítěte. Rodina dvacátého století stejně jako celá společnost prošla řadou změn. Ženy se ve větší míře prosazují na trhu práce, přibývá dětí vychovávaných pouze jedním rodičem, většinou matkou, chybí přítomnost otce v rodině. Výzkumy ukazují, že chlapci, kteří žijí ve společné domácnosti s vlastním otcem mají menší sklon přestupovat meze zákona než chlapci, žijící bez otce nebo s nevlastním otcem (Srv.: Matoušek , Kroftová , str. 40).

Chování rodiče je modelem pro chování dítěte. Nejde samozřejmě o stránku verbální, ale činnostní, čili nejenom co rodiče říkají, ale jaké je jejich jednání. Sem patří celá plejáda dysfunkčních rodin a samozřejmě i rodiny funkční. Uvádím jako příklad citově deprivované rodiny, kam můžeme zařadit i rodinu dobře situovanou, rodinu přetíženou, kdy zaměstnanost obou rodičů vede k přerušení rodinných kontaktů, nebo u ambiciózních rodin, kdy se rodiče věnují pouze vlastní kariéře na úkor výchovy dětí. V současnosti vzrůstá počet disociovaných rodin, rodin s rozloženými partnerskými vztahy, ať s tzv.vnitřní disociací, to je před rozvodem, nebo vnější disociací s konflikty se svým okolím.

Rodina je základním životním prostředím dítěte a je nejdůležitějším socializačním činitelem, kde dítě získává základní dovednosti a osvojuje si určité role. Fungující rodina musí pro kladný rozvoj dítěte (Srv.: Matoušek, O.: Rodina jako instituce a vztahová síť, Slon, Praha 1997) zajišťovat nejen primární potřeby (biologické, reprodukční, emocionální, socializační, domestikační), ale také vytvářet akční prostor pro jeho seberealizaci, pocit důvěry v sama sebe a dodávat kladný motivační náboj prostřednictvím pozitivního hodnocení, chvály dítěte za dobře splněné úkoly, vytvářet základní návyky a dovednosti, připravovat, zakládat a rozvíjet základy sociálního citění, pěstovat pocit odpovědnosti a úcty, pronikat do mezigeneračních vztahů (jak s rodiči,

tak se sourozenci a prarodiči). Rodina musí být útočištěm, které vytváří pro dítě pocit bezpečí. Rodina je domov, kam se mohu vždy vrátet, rodina je jistota.

Je zcela jasně prokázáno, že výskyt závadové činnosti je vyšší u mládeže z nefunkčních a řady dysfunkčních rodin, kde dítě a mladistvý postrádají citový vztah a zájem o svůj život, o pomoc při řešení svých problémů. Děti z těchto rodin se dostávají za hranice zákona proto, že jim nikdo nepomůže řešit jejich problémy a pouze v konečné instanci se konstatuje, že tyto děti nám dělají problémy.

Základní faktory příčin závadového jednání dětí a mladistvých, tkvící v rodině, jsou:

- rozvrácená rodina,
- závislost rodičů na alkoholu nebo jiných návykových látkách,
- nepřiměřená výchova (přehnaná tvrdost nebo shovívavost),
- lhostejnost rodičů k chování dítěte ve škole, jeho výsledkům, způsobu trávení volného času,
- pobyt dítěte v dětském domově,
- preferování vlastních aktivit rodičů na úkor výchovy jejich dětí.

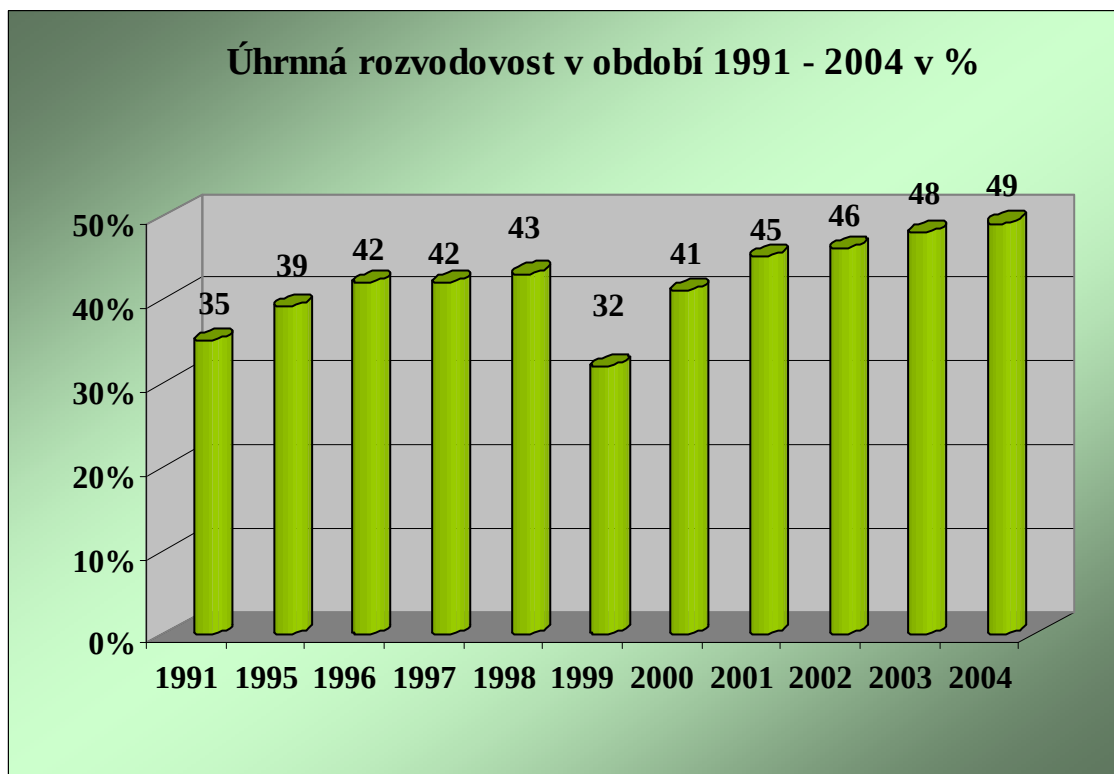
Můžeme do určité míry hovořit o krizi, či rozpadu rodiny. „Zprvu docela nevinný feminismus, který v průběhu 19. století naše mužské předky nejen bavil, ale i popuzoval, zrodil nakonec ve dvacátém století nejen dobré, ale i červivé ovoce. Ženy už sice dosáhly toho, co chtěly, tedy alespoň formální rovnoprávnosti s muži, jenže následně se s novou chutí pustily také za typicky mužskými životními cíli a právě z těchto důvodů začaly často zanedbávat přirozeně jim dané ženské životní cíle a role. Ženy přesvědčivě uspívající v mužských rolích jen s velkými obtížemi nalézají adekvátní či stabilní životní partnery, takže mnohdy nenaplní svůj ženský osud.“ (Novotný, Petr.: Epidemie delikvence. Dialog, Liberec, 2006. ISBN 80-86761-45-2, str.31)

1. 3 Rozvodovost

V roce 2004 dosáhl počet rozvodů druhého nejvyššího počtu v historii ČR: celkem bylo rozvedeno 33,1 tisíc manželství.

Úroveň rozvodovosti se v roce 2004 vyšplhala až na 49 % manželství končících rozvodem.

Ve srovnání s ostatními evropskými zeměmi patří Česká republika mezi země s nadprůměrnou intenzitou rozvodovosti.

Úhrnná rozvodovost udává podíl manželství končících rozvodem (za předpokladu zachování intenzit rozvodovosti podle délky trvání manželství z daného roku po dalších zhruba třicet let).

Po novelizaci zákona o rodině, která vstoupila v platnost 1. 8. 1998 a v jejímž rámci se upravovaly i podmínky rozvodu, vykazuje intenzita rozvodovosti jednoznačný vzestupný trend, respektive se jedná o jeho pokračování z doby, která právní úpravě předcházela. V souvislosti se změnami zákona byl růst rozvodovosti na konci dvacátého století pouze dočasně přerušen.

Na rozdíl od většiny ostatních demografických procesů, které počátkem 90. let prodělaly mnohdy až bouřlivý vývoj, se intenzita rozvodovosti v České republice výrazněji neměnila až po roce 1989. Vlivem postupných úprav rozvodové legislativy ve směru liberalizace (např. zrušení principu viny při rozvodu novelou zákona o rodině

č. 94/1963 Sb., či zrušení předběžného řízení o smíření manželů novelou platnou od roku od 1973), sekularizace společnosti, a tím také větší tolerance společnosti k rozvodům, nízkého sňatkového věku, častých sňatků „vynucených“ těhotenstvím partnerky aj., se úroveň rozvodovosti plynule zvyšovala již v průběhu minulých desetiletí.

Postupně také narůstal podíl povolených rozvodů ze všech ukončených řízení. Zatímco v roce 1991 bylo kladně vyřízeno 77 % všech žádostí o rozvod, v roce 2003 to bylo již o deset procent více. Zamítnutých návrhů je jen zanedbatelná část a jejich počet i podíl se snižuje. Stále méně často se výsledkem řízení stává usmíření manželů. **Navrhovatelkami rozvodu jsou dlouhodobě ze dvou třetin ženy,** příliš se nemění ani procento opakovaných rozvodů, kterých je u obou pohlaví přibližně jedna pětina.

V roce 2004, tedy pět let po úpravě zákona o rodině, **bylo rozvedeno 33,1 tisíc manželství,** o 236 více než v předchozím roce. Tento počet je druhým nejvyšším v historii České republiky (nejvíce v roce 1996). Návrhů na rozvod bylo v roce 2004 projednáno 37,9 tisíce a výsledek „rozvod“ byl zaznamenán již u více než 87 % žádostí. **Úroveň rozvodovosti se v roce 2004 vyšplhala až na 49% manželství končících rozvodem** (za předpokladu zachování intenzit rozvodovosti podle délky trvání manželství z roku 2004 po dalších zhruba třicet let), zatímco počátkem 90. let se pohybovala okolo 35 %. **Znamená to, že rozvodem končí již polovina z původně uzavřených manželství.**

Za uvedeným vzestupem celkové úrovně rozpadu manželství české populace stál zejména nárůst rozvodovosti po více než pěti letech trvání manželství, přičemž zcela nejvýrazněji se zvýšila rozvodovost až po deseti letech manželského soužití. **Nicméně úplně nejvyšší úroveň rozvodovost stále dosahuje ve třetím a čtvrtém dokončeném roce trvání manželství. Průměrná délka trvání manželství od jeho vzniku do ukončení rozvodem je v současnosti kolem dvanácti let (12,1 roku v roce 2004).** Bezdětná manželství se nejčastěji rozpadají již velmi brzy od sňatku (v prvním až třetím dokončeném roce trvání manželství), zatímco manželství s dětmi až o něco později a jejich vysoká intenzita rozvodovosti se udržuje až do doby, než se nezletilé děti stanou zletilými nebo se věku zletilosti již blíží.

Demografická statistika sleduje i rozvody podle pořadí, zde však během posledních

let prakticky nedošlo ke změně. **Něco málo přes osmdesát procent připadá stabilně (v případě mužů i žen) na první rozvody, kolem 16-17 % pak na druhé rozvody.**

Zaznamenávají se i příčiny rozvratu manželství na straně muže a ženy. Zhruba v polovině případů dominuje u obou pohlaví „rozdílnost povah, názorů a zájmů“.

Vzhledem k již poměrně dlouhé době uplynulé od úpravy rozvodové legislativy lze pozvolný, ale trvalý vzestup intenzity rozvodovosti obyvatelstva České republiky označit za jednu ze základních charakteristik demografického vývoje posledních let. Při hodnocení úrovně rozpadu soužití párů je třeba vzít v úvahu i úroveň rozpadu nemanželských soužití, která bude pravděpodobně ještě o něco vyšší. Za hlavní příčiny vysoké a zvyšující se rozvodovosti jsou obecně považovány ne příliš přísná legislativa (zejména, když se manželé dohodnou na vypořádání), sekularizace společnosti, tolerance k rozvodům, nízký věk při sňatku, sňatek „vynucený“ těhotenstvím partnerky aj. Od devadesátých let mladí lidé postupně oddalují vstup do manželství, stále častěji také žijí s partnerem před sňatkem po určitou dobu nesezdaně, přesto však i svazky vzniklé v devadesátých letech vykazují vysokou intenzitu rozvodovosti.

Ve srovnání s ostatními evropskými zeměmi patří Česká republika mezi země s nadprůměrnou intenzitou rozvodovosti. V současnosti mají nejvyšší rozvodovost skandinávské země Švédsko a Finsko, a také Belgie. Pro Švédsko je zároveň charakteristická nejnižší intenzita sňatečnosti a vysoký podíl dětí rodících se mimo manželství. Toto chování je zde do určité míry ovlivněno systémem sociálním podpor. Výrazně podprůměrná úroveň rozvodovosti existuje v zemích se silnou náboženskou tradicí (Itálie, rovněž Španělsko a Řecko) a také v následnických zemích bývalé Jugoslávie. **V případě rozdělení evropského kontinentu podle výše rozvodovosti tak spíše než rozdělení na západní a východní Evropu platí rozdělení na Evropu severní a jižní** (zdroj <http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/aktual/ep-4>).

1. 4 Úloha školy

Školu chápeme jako zvláštní instituci, která se nachází na rozhraní dvou světů, světa rodinného a světa ekonomiky. Při jejím hodnocení musíme tedy vycházet z hodnot uvedených dvou subsystémů. Jestliže ústřední hodnotou rodiny, jak jsem již naznačil, je

osobní vztah založený na důvěře, ochraně a lásce, pak ekonomický systém je založen na racionálních hodnotách, na věcných vztazích, na výkonech. Škola tedy musí člověka připravit na přechod ze sféry rodinné do světa ekonomiky, z rodinného ochranného kruhu do světa společenského, kde se již lidé pouze nesetkávají, ale častokrát také utkávají.

Obecně platí, že čím je škola individualizovanější, tím lépe plní svou funkci, tím je kvalitnější. Za hlavní jsou považovány tyto 4 funkce školy:

1. **kvalifikační funkce** (škola musí dát dítěti perspektivu uplatnění),
2. **personalizační funkce** (ve škole se dotváří osobnost dítěte),
3. **socializační funkce** (život má svá pravidla a každý v něm hraje svou roli, příprava na ně),
4. **integrační funkce**, člověk se začíná začleňovat do společenského života, (vytvořit k tomu adekvátní předpoklady).

Základem úspěchu školy je její funkce edukační, tedy výchovná a vzdělávací stejně jako funkce kooperační, spolupráce s rodiči a veřejností. Všechny alternativní koncepce mají ve svém projektu zahrnutu spolupráci s rodinou jako základní podmínku funkčnosti edukačního procesu. Pokud absentuje tento prvek výchovy a vzdělávání v procesu pedagogického, institucionálního působení školy, pak škola nemůže plnit základní funkce. Ukazuje se, že mezi základní faktory závadového chování dětí a mladistvých patří zejména nepravidelná školní docházka, špatný prospěch, špatné vztahy v klimatu třídy. Dále nevhodný styl chování učitele, nedostatečná spolupráce rodiny a školy, nedostatečná kontrolní a edukační činnost školy. Pro pozitivní výsledky školy má nezastupitelnou úlohu vytváření pozitivního třídního klimatu, a to vytváření pozitivních vztahů :

- mezi žáky navzájem,
- mezi žáky a učiteli, mezi učitelem a žákem,
- mezi pedagogy školy.

Pokud nejsou plněny tyto předpoklady, nastupuje vliv závadových činitelů, které postupně vytlačují pozitivní tendence výchovy do negativních postojů projevů jednání exulantů.

1.5 Působení party

V citované monografii *Mládež a delikvence* (Matoušek, Kroftová, kap. 6.2,) autoři konstatují, že „... pro rizikovou mládež z dysfunkčních rodin je vrstevnická skupina důležitější, než pro mladé lidi vyrůstající v rodinách, jež dětem poskytují přiměřenou míru podpory a vedle toho jim přiměřeně vytyčují meze dovoleného chování.“ (str. 84).

Obecně platí, že přirozenou vlastností člověka je potřeba sdružovat se v kolektivu a tato vlastnost je ještě více umocněna u mládeže, která se sdružuje v partách, či jiných společenstvích. Postupné odpoutávání se od rodiny a přihlášení se k okolnímu světu vrstevníků je zcela normálním procesem v osamostatňování se každého jedince. Již vstupem do základní školy tak dochází k vytváření vrstevnických skupin. Ve skupině, jakou je parta, se mladistvý učí vzájemnému přizpůsobování se, získává návyk podřizování se a společné činnosti. Zda je charakter tohoto procesu pozitivní či negativní, záleží na stupni a směru působení rodiny, party a druhu činnosti. Významnou roli tady sehraje postavení mladistvého v partě, jeho role, míra soudržnosti a soutěživosti celé party.

Pro mládež z dysfunkčních rodin je sounáležitost s vrstevnickou partou daleko podstatnější, než pro mladé lidi vyrůstající ve funkčních rodinách, které jim zajišťují optimální podmínky rozvoje. Vrstevnická skupina není v žádném případě náhražkou rodiny. Dává sice mladému člověku možnost být někým, někam patřit, ale ne zadarmo. Je třeba obstát v očích vrstevníků svým chováním, jednáním, vyjadřováním, úpravou zevnějšku, postojem ke škole, k rodičům, alkoholu, drogám apod., prostě se v dostatečné, partou požadované míře s ní identifikovat a podřizovat jejímu rituálu. V prezentaci svého postoje je mládež podporována anonymitou party, která výrazně ovlivňuje všechny stránky chování svých členů. Za určující faktory závadového chování, která jde až za hranice morálky a práva, považujeme:

- silnou vůdčí osobnost party ,
- anonymitu party,
- agresivnost party při prosazování své ideologie,
- sugestivní přebírání názoru, postoje party a zejména jejího vůdce za vlastní.

V procesu seberealizace si mladí lidé vytváří své vlastní ideologie, které však postrádají racionální podstatu a jsou naopak základem pro vznik závadového chování. Prolínání a identifikace se vzniklou ideologií v různých partách a skupinách vede ke vzniku nadnárodních hnutí, která se prezentují specifickým způsobem. Mezi ty nejzávažnější patří subkultura rasistická, která je spojována s násilím a ve střední Evropě je prezentována hnutím skinheads, které se štěpí do dalších, jako je například Hamer skins, Vlastenecká liga, Red skins apod. Tyto skupiny jsou velmi ostražité, se stupněm vysoké soudržnosti, propracovanosti vlastní organizace, až vojensky organizované a prezentací, například vydáváním vlastních časopisů.

Další sférou je drogová závislost, konzumace alkoholu a v současné době narůstající počet kuřáků mezi žáky základních škol, včetně 1. stupně ZŠ.

Droga se stala jakousi součástí kulturního života velké části naší mládeže a kouření marihuany je v mnoha vrstevnických partách považováno za samozřejmost. Velmi negativní dopad na tuto scénu má i spoluúčast dospělých. Dochází ke vzniku tzv. stabilních a nestabilních kriminálních skupin, vznikajících obvykle v závadovém prostředí rodin, klanů či etnik, v němž jsou delikventní normy akceptovány i dospělými, dospělí v něm do jisté míry slouží jako učitelé mládeži. Vznikají domácí kriminální organizace, které jsou specializované na jednotlivé druhy trestných činností.

Jak uvádí PhDr. Miroslav Scheinhof z Institutu pro kriminologii a sociální prevenci v Praze v závěru svého vyjádření k trestné činnosti občanů ČR: „Vycházíme-li z obecného modelu organizace a činností organizovaného zločinu, je tato specializace znakem nižšího stupně vývoje kriminální organizace, ve kterém dochází k velmi rychlému vývoji orientací na organizaci stabilizovanou, jednající na základě dělby sfér v zájmu s organizacemi zahraničního původu“.

Neintegrované a nestabilní skupiny, obvykle vysoce násilnické, vznikají v nestabilním prostředí, v němž chce mládež ukázat svou sílu, opozičnictví a nebojácnost. Tyto skupiny právem vzbuzují nejvíce obav veřejnosti.

2. Kriminalita mládeže u nás a její tendence

Po roce 1989 došlo u nás k vzestupu kriminality jak u dospělých, tak i u mládeže. Z poměrně stabilní úrovně počtu evidovaných trestných činů v letech 1886 - 89 (ročně činilo kolem 120 000), došlo v roce 1990 skoro ke zdvojnásobení (ze 120 768 v roce 1989 na 216 852 v roce 1990). Vzrůstající trend přetrvával až do roku 1995, kdy byl počet evidovaných trestných činů poprvé zhruba stejný, jako v roce předešlém (372 427 v roce 1994 a 375 630 v roce 1995). Ale v roce 1997 opět tento ukazatel stoupl a přesáhl hranici 400 tisíc. „...Objasněnost kriminality, která se pohybovala ve druhé polovině osmdesátých let okolo 70 %, po roce 1989 klesla a udržuje se v posledních letech okolo pouhých 40%“ (5:147). Tyto údaje mají pro naši další výpověď kriminality mládeže pouze dokumentační charakter, protože současné statistiky, kromě jiného již negují tehdejší nedostatek, kdy u 60% trestných činů nebylo známo, zda je spáchal dospělý či nedospělý a tím se snižovala hodnota jejich výpovědi o struktuře kriminality a o podílu mládeže na trestné činnosti. Podle stíhaných skutků například v roce 1996 byly na prvním místě krádeže věcí z aut (58 808 stíhaných, z toho 6 542 dětí a mladistvých), mladiství se nejvíce podíleli také na krádežích dvoustopých vozidel (z 27 517 případů to bylo 1 995) a velmi vysoký je podíl této skupiny pachatelů na vraždách (z 267 vražd na ni připadá 10), ze 4 281 loupeží jich spáchali mladiství a děti 769. Pro srovnání se současností přebíráme z citované publikace statistický přehled registrovaných trestných činů dětí a mladistvých:

Trestné činy	2000	2001	2002	2003	2005	2006
Registrované	11 167	15 573	23 530	26 490	30 213	32 632
Majetkové (%)	21,1	25,1	30,3	30,3	37,4	35,4

Počet stíhaných dětí do patnácti let se u nás v osmdesátých letech pohyboval okolo 4000 ročně, ale v roce 1995 dosáhlo toto číslo dvojnásobku stíhaných dětí (8 342). Porovnáme-li policejní statistiky, jsou jako nejfrekventovanější typy dětského kriminálního chování, řazeno od nejčastějších k méně častým, uváděny tyto trestné činy

- krádeže věcí z aut,
- vloupání do objektů,
- krádeže aut,
- krádeže jiné,
- krádeže jízdních kol,
- krádeže v bytech,
- vloupání do bytů,
- vloupání do obchodů,
- úmyslné ublížení na zdraví,
- loupeže.

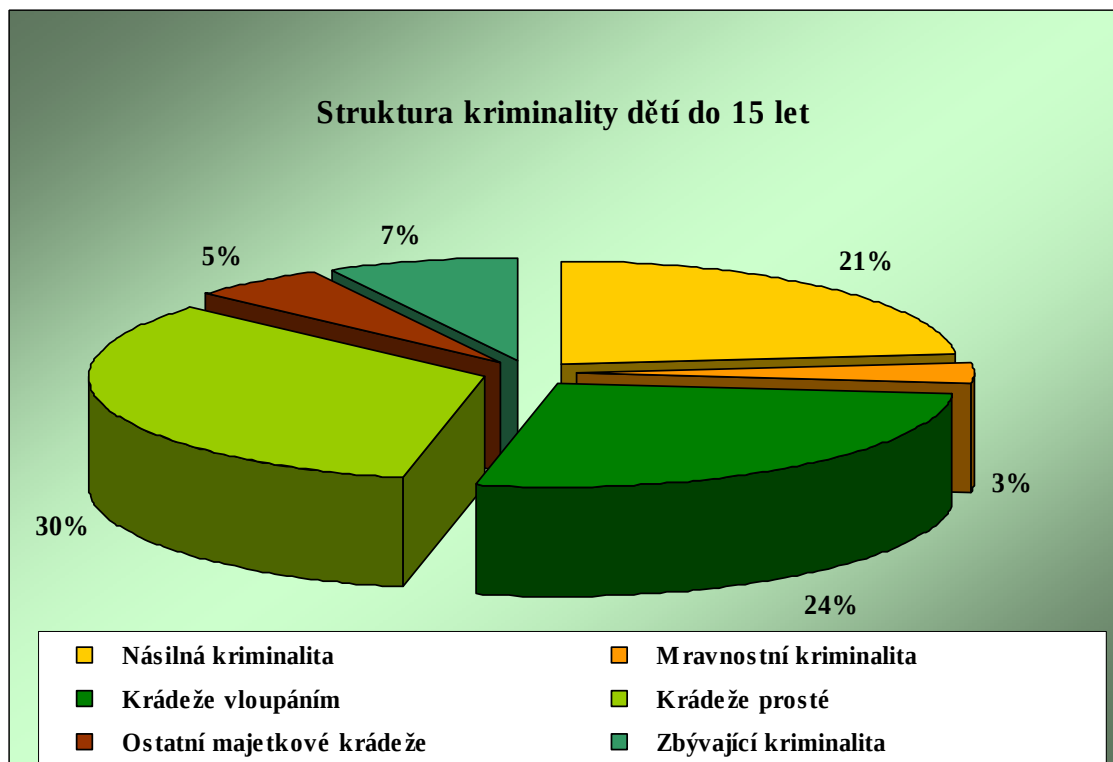
2. 1 Násilí, brutalita a trestní postih mladistvých

Když porovnáme tyto údaje se současností, pak zjistíme, že kriminalita mládeže klesá, ale podle odborníků roste brutalita mladistvých pachatelů. Za poslední dva roky se počet mladých pachatelů snížil zhruba dvojnásobně. Důvodem je platnost novelizace ustanovení trestního zákona (od roku 2002), podle které byla zvýšena hranice škody pro trestný čin na 5000 Kč. To je pravý důvod toho, že velký počet krádeží přestal spadat pod trestný čin. Nezletilé děti (do 15 let) spáchaly loni 3 319 trestných činů, zhruba o 1 360 méně, než předloni. Mladiství ve věku od 15 do 18 let se dopustili 7 886 trestných činů, což je téměř o 1 900 skutků méně než v roce 2003. Počet odsouzených za krádeže mezi mladistvými výrazně klesl, celkem jich bylo loňského roku 1 160. Meziroční srovnání ukazuje trvalé snižování počtu odsouzených za trestný čin. Tento pokles je však zřejmě vyvážen tzv. skrytou kriminalitou, například krádežemi v rodinách a mezi spolužáky, které nikdo nehlásí. (5:150) **Jak stoupá brutalita mladých pachatelů, dokumentují dva příklady roku 2004, kdy se děti podílely na čtyřech vraždách, mladiství na dvanácti. V roce 2003 děti neměly podíl na žádné vraždě, mladiství jich spáchali pět.** Výrazný nárůst je patrný zejména u loupeží, kdy si pachatelé vybírají přijatelnou oběť, velmi často spolužáky, staré lidi a opilce, nebo bezdomovce. Platí v tomto případě, že čím je pachatel mladší, tím obtížněji odhaduje následky svého

chování. Brutalita roste také z důvodů větších finančních potřeb na nákup drog, jejichž cena roste a rovněž roste jejich spotřeba a obliba nejen mezi mladistvými, ale i mezi dětmi.

Analýza kriminality dětí a mladistvých potvrzuje názor, že kriminalita mládeže narůstá s věkem. Rozdíl v absolutních počtech dvanáctiletých delikventů je zhruba dvojnásobně nižší než počet delikventů čtrnáctiletých. V roce 2004 došlo k nárůstu počtu mladistvých odsouzených za trestný čin vraždy. Celkem 9 odsouzených za tento čin představuje nejvyšší číslo za posledních pět let.

Struktura kriminality dětí do 15 let	
Násilná kriminalita	21%
Mravnostní kriminalita	3%
Krádeže vloupáním	24%
Krádeže prosté	30%
Ostatní majetkové krádeže	5%
Zbývající kriminalita	7%

Důvody, které zapříčinily zhoršení situace v oblasti kriminality můžeme rozdělit do několika skupin:

- změna politického systému a uvolnění totalitárních systémů,
- nově otevřený prostor k podnikání snížil zájem některých rodičů o výchovu jejich dětí,
- organizace, které se dříve staraly o náplň volného času dětí a mládeže se transformovaly, některé zanikly a mnozí členové do nich ještě dnes hledají cestu,
- svůj podíl na zvýšené kriminalitě může mít i současný styl práce naší policie, která zatím ne dost koncepčně řeší otázku prevence jako kooperativní činnost v rámci projektu Partnerství, neefektivní vyhledávání trestné činnosti.

Podle Heleny Válkové z právnické fakulty Západočeské univerzity v Plzni však kriminalita mladistvých a dětí klesá. Lidé do 18 let tak například páchají méně majetkových deliktů, které tvoří naprostou většinu trestných činů mladých lidí. Průzkumy naznačují, že by se měla pozornost zaměřit na šikanu ve školách. Registrovaná trestná činnost mladistvých se podle analýzy zlepšila zejména v porovnání s koncem devadesátých let, kdy jejich kriminalita kulminovala. Počet přečinů dětí mladších 15 let začal klesat v roce 2000. Například v roce 2000 spáchaly děti do 15 let zhruba 7700 majetkových deliktů, mladiství pak přes 10 000. Loni měly děti na svědomí skoro 1500 majetkových deliktů, mladiství téměř 4000. Majetkové delikty, tedy například krádeže nebo vloupání, tvoří podle Válkové u dětí a mladistvých zhruba 80 až 85 procent všech trestných činů. Klesají ale i násilné přečiny, nejzávažnější trestné činy jako vraždy však hrají malou roli, jelikož jsou ojedinělé, uvedla Válková. Mladiství loni zabili 10 lidí. Násilné činy mladistvých stoupaly do roku 2004, opětovný pokles se zastavil v roce 2003. V roce 2004 spáchali mladiství asi 1340 násilných skutků, v roce 2006 jich měli na svědomí 990, loni pak zhruba 1080. Výraznější pokles násilných činů nastal u dětí do 15 let. V roce 2001 jich spáchaly asi 1280, od té doby klesá jejich počet každý rok. Loni se děti tímto způsobem provinily ve zhruba 500 případech. Počet vražd jak u mladistvých, tak u dětí do 15 let v posledních letech většinou nepřekročí desítku. Výjimkou byl rok 2004, kdy mladiství vraždili ve 12

případech. Ve stejném roce byl i relativně vysoký počet vražd mezi dětmi do 15 let, spáchaly čtyři. Loni se stali mladiství pachatelé vražd v deseti případech, děti ve dvou. Příčin poklesu kriminality mládeže může být podle Válkové více. Například změna u majetkových trestných činů v roce 2002, kdy škoda nutná ke kvalifikaci trestného činu stoupla z 2000 korun na 5000. Příčinou také může být, že policie se věnuje závažnějším činům a drobnými delikty se už tolik nezabývá. Podle Válkové ale může hrát roli také změna společenského klimatu, zavedení speciálních soudů mládeže a rozšíření možností, jak aktivně pracovat s dospívajícími, kteří se dopouštějí deliktů. "Myslím si, že výzkum by se měl zaměřit na to, jak to vypadá s šikanováním ve školách," uvedla Válková. Podle ní totiž existují signály, že by jeho některé projevy mohly přerůst a být kvalifikovány jako trestná činnost (zdroj ČTK). Nicméně i v okolních evropských zemích roste celková kriminální činnost, například v Německu za poslední dvě desetiletí stoupla na dvojnásobek registrovaných trestných činů, zejména u tzv. bagatelních trestných činů (krádeže s malou škodou). I v ostatních západoevropských zemích má největší dynamiku trestná činnost nezletilých osob. Její příčiny je nutné hledat v oslabení sociálních vazeb v rodinách, ve vysoké nezaměstnanosti (např. nezaměstnanost v Německu činí v současné době 12%), v oslabení sociální kontroly části mládeže atd. Stále se vede diskuse mezi odborníky o potřebných inovacích v trestní politice, kdy se propagují tzv. alternativní sankce, jakými jsou probace, veřejně prospěšné práce, peněžité tresty, edukační opatření atd. Všichni se shodují na tom, že by měl být vytvořen speciální systém zacházení s mladistvými a souhlasně se vyjadřují k potřebě institucionalizace specialistů pro mládež na všech úrovních. Bouřlivá diskuse se vedla v otázce změny snížení trestné odpovědnosti na 14 let a zvýšení hranice výjimečného trestu pro mladistvé na 15 let. Představitelé Institutu pro kriminologii a sociální prevenci vyslovují celou řadu argumentů ve prospěch rozšíření hranice trestních sankcí z těchto důvodů:

1. trend nárůstu dětské kriminality je znepokojivý,
2. kriminální činy dětí jsou stále brutálnější a stále častěji jsou prováděny organizovaně,
3. po tvrdších sankcích volá veřejnost,
4. ve výchovných ústavech se delikventní děti setkávají s méně narušenými dětmi a nepříznivě je ovlivňují,

5. děti jsou dnes psychicky vyspělejší než dříve, mohou tedy být i dříve odpovědné za své činy.

Právě druhému hledisku, které poukazuje na zvyšování brutality a hrozbu dětských gangů se budu podrobněji věnovat v souvislosti se současnými trendy vzrůstající kriminality dětí a mládeže.

V roce 2004 spáchaly děti do patnácti let čtyři vraždy, skoro tři sta loupežných přepadení, šestnáct znásilnění a přes sedmdesát případů pohlavního zneužívání. Znovu opakuji již uvedené souhrnné číslo: 3 319 trestných činů, tedy ty případy, které byly ohlášeny. Objevila se nová a děsivá hrozba - dětské gangy a vzrůstající brutalita. Dochází k tomu, že i přes vydání peněz nebo mobilního telefonu útočníci ve svém násilí pokračují velmi brutálním způsobem, který je doprovázen verbálním, přímo hysterickým projevem proti obětem. Popis některých událostí tohoto druhu není pouze ilustrační, má hluboký společenský podtext probuzení agrese ve formě primárního, ničím nekontrolovaného a pudového instinktu.

Pro osoby mladší osmnácti let, které se dopustily trestného činu, platí zvláštní režim. Ten je upraven v zákoně o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a soudnictví ve věcech mládeže (zákon číslo 218/2003 Sb.). Tento zákon rozlišuje mezi mladistvými (tj. osobami, které dosáhly věku 15 let, ale ještě nedovršily 18. rok věku) a dětmi mladšími patnácti let. Následující přehled je převzat z internetového zdroje, jak je uvedeno v odkazu a nebyl modifikován, protože právní formulace musí být zcela objektivní.

Trestní řízení ve věcech mladistvých

Za mladistvého považuje zákon toho, kdo v době spáchání provinění dovršil patnáctý rok věku a nepřekročil osmnáctý rok věku.

Trestné činy mladistvých se nazývají provinění. Aby se jednalo o provinění, za které by měl být mladistvý stíhán, případně odsouzen, musí toto provinění vykazovat míru společenské nebezpečnosti vyšší než malou (u dospělých pachatelů stačí společenská nebezpečnost vyšší než nepatrná). Mladistvý musí mít vždy obhájce. Do vazby jej lze vzít jen v opravdu výjimečných případech.

V trestním řízení ve věcech mladistvých musejí všechny zúčastněné osoby dodržovat pravidla ochrany osobních údajů mladistvých, tj. mohou být zveřejňovány jen takové informace, které nemohou vést k odhalení totožnosti mladistvého. Všechny zúčastněné orgány, policejní orgány, státní zástupce, soudci, úředníci probační a mediační služby či sociální pracovníci musejí mít zvláštní průpravu pro zacházení s mládeží. Podle zákona projednávají trestní věci mladistvých soudy pro mládež. V praxi to neznamená, že by byly vytvořeny nějaké nové soudní orgány, ale trestní kauzy mladistvých řeší specializovaní soudci obecných soudů.

Je-li mladistvý soudem shledán vinným, neukládá se mu trest, ale tzv. opatření. Zákon zná tři druhy opatření: **výchovná opatření, ochranná opatření a trestní opatření**. Soud rovněž může upustit (případně podmíněně upustit) od uložení opatření.

Výchovnými opatřeními jsou:

- dohled probačního úředníka – probační úředník pravidelně sleduje chování odsouzeného mladistvého v jeho prostředí,
- probační program – jedná se o programy sociálního výcviku, psychologického poradenství, vzdělávací či rekvalifikační programy nebo programy zahrnující obecně prospěšnou činnost (nejedná se o trest obecně prospěšných prací),
- výchovné povinnosti – povinnosti směřující k zajištění řádného života, např. povinnost bydlet s rodičem, nahradit způsobenou škodu, vykonat společensky prospěšnou činnost, podrobit se léčení závislosti apod.,
- výchovná omezení – například zákaz návštěv určitých akcí, zákaz styku s konkrétními osobami, zákaz užívání návykových látek apod.,
- napomenutí s výstrahou – soudce nebo v přípravném řízení státní zástupce mladistvému důrazně vytkne protiprávnost jeho činu a upozorní ho na důsledky, které mu hrozí, pokud by se v budoucnu dopouštěl další trestné činnosti.

Ochrannými opatřeními jsou:

- ochranné léčení – např. psychiatrické, protialkoholní, protitoxikomanické nebo sexuologické,

- ochranná výchova – ukládá se v případech, kdy o výchovu mladistvého není dostatečně postaráno, dosavadní výchova mladistvého byla zanedbána nebo prostředí, v němž mladistvý žije, neskýtá záruku řádné výchovy. Vykonává se ve zvláštních ústavech pro mladistvé.
- zabrání věci či jiné majetkové hodnoty – týká se to věcí, které byly získány trestným činem nebo věcí, které ohrožují bezpečnost, či věcí, které náleží mladistvému, kterého nelze odsoudit, nebo u něhož bylo upuštěno od uložení opatření.

Trestními opatřeními jsou:

- obecně prospěšné práce – horní hranice je poloviční oproti trestu obecně prospěšných prací ukládanému dospělým pachatelům, musí se přihlídnout k možnostem mladistvého a jeho poměrům,
- peněžitě opatření – může být uloženo ve výši 1.000,- Kč až 500.000,- Kč, je-li mladistvý výdělečně činný nebo to umožňují jeho majetkové poměry,
- peněžitě opatření s podmíněným odkladem výkonu – je to vlastně pohružka peněžitým opatřením. Mladistvému se stanoví zkušební doba. Pokud v ní nepovede řádný život bude muset peněžitě opatření zaplatit.
- propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty – lze uložit, jedná-li se o věc, která byla použita ke spáchání provinění nebo k tomu byla určena, nebo o věc získanou proviněním, či ji získal za věc získanou proviněním,
- zákaz činnosti – uložený zákaz nesmí být na překážku přípravě na povolání mladistvého a nesmí být delší než 5 let,
- vyhoštění – lze uložit jen cizincům, kteří v České republice nemají rodinu a nemají zde ani azyl,
- odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu s dohledem – je to obdobné jako u dospělých pachatelů, jedná se vlastně o pohružku odnětím svobody. Mladistvému se stanoví zkušební doba a pokud v ní nepovede řádný život, bude muset vykonat odnětí svobody v příslušné věznici pro mladistvé.
- odnětí svobody nepodmíněné – lze je uložit jen tehdy, kdy by žádná jiná opatření nevedla k dosažení účelu zákona, tj. zejména k nápravě mladistvého. Oproti dospělým obviněným se trestní sazby snižují na polovinu, přičemž dolní hranice nesmí přesáhnout jeden rok a horní hranice 5 let odnětí svobody. Pouze v

případech, kdy by dospělému pachateli mohl být uložen výjimečný trest, může být opatření odnětí svobody uloženo mladistvému až na 10 let. Toto trestní opatření se vykonává odděleně od dospělých odsouzených ve zvláštních věznicích pro mladistvé nebo alespoň ve zvláštním oddělení věznice.

Řízení ve věcech dětí do 15 let

Děti do patnácti let dosud nebyly trestně odpovědné, tj. nemohou být stíhány za spáchání trestného činu. Pokud se dopustí jednání, které jinak nese znaky trestného činu, koná se řízení podle občanského soudního řádu (tedy nikoliv podle trestního řádu). V tomto řízení musí mít dítě opatrovníka (zpravidla jím je advokát). Pokud soud neupustí od uložení opatření, může dítěti uložit:

- dohled probačního úředníka,
- zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného výchovného programu ve středisku výchovné péče,
- ochrannou výchovu (tento přehled je převzat z internetového zdroje www.trestni-řízení.com).

2.2 Případové ilustrace

Případ 1.

Dvě mladé sestry se vracely z diskotéky a tyto dvacetileté dívky napadlo sotva patnáctileté děvče a vzápětí srazil jednu z nich čtrnáctiletý kluk. Kopal do ní, plival na ní, rval ji za vlasy a tahal po zemi. Hlavního aktéra této příhody nazývají lidé z Hlučína loupežník Ferenc. David Ferenc je skutečnou legendou mezi dětskými gangstery. Od dvanácti do patnácti let tyranizoval naprosto beztrestně místo svého bydliště. Za tři roky spáchal skoro třicet trestných činů - krádeže, podvody, vloupání, ale zejména loupežná přepadení. Kolem sebe shromáždil skupinky chlapců a dívek a přepadali mladé, staré. Policistům otevřeně dával najevo, že není trestně odpovědný a že si chce, dokud mu není patnáct let, něco užít. Právě on stanul u soudu za přepadení dvou sester, o kterém

jsem se zmínil, se svými dvěma společníky, které v té době již byly trestně odpovědné. Soud jej umístil do Výchovného ústavu ve Veselíčku na Přerovsku, odkud utekl, kdykoliv se mu zachtělo. Policisté, kteří jej tam odváděli se sázeli, za kolik hodin jej znovu potkají ve městě. Patnáctý rok byl předělem v jeho počínání. Mluvčí opavské policie uvádí, že od doby, kdy je trestně odpovědný, nespáchal žádný trestný čin, za který by mohl být stíhán. Náprava? Nikoliv, jen chladná úvaha „vyškoleného delikventa“, který věděl kdy přestat, ale který se může na svou tvrdou cestu brutality a násilí kdykoliv navrátit v krutější podobě.

Případ 2.

Stalo se ve čtyři hodiny odpoledne, kdy šla třináctiletá dívka ze školy a obstoupila ji skupina dětí ve zhruba stejném věku. Začaly ji bít, plivaly na ni a nadávaly jí. Ten den naštěstí utekla. Přišla domů vyplašená, v psychickém šoku. Za několik dní ji stejná parta přepadla znovu a tentokrát neutekla. Potkali ji, když šla na odpolední představení v kině, zmlátili ji a ukradli jí peněženku. Tentokrát rodiče vše ohlásili na policii a nebyli jediní, kdo na tento gang upozornili. Zjištění policie bylo šokující. Dětský gang vedla třináctiletá Romka a spolu s ní kradly a přepadaly její mladší sestra a dvě stejně staré děti. Útoky byly velmi brutální. Další atak byl opět zaměřen na mladou dívku, děti jí strhly zlaté náušnice a fyzicky jí ubližovaly. Během jednoho roku policisté v Lounech vyšetřovali násilnou činnost tří dětských gangů. Sociální kurátorka ze čtyřicetitisícových Loun uvádí, že v roce 2004 založily 185 spisů problémových nezletilců a mladistvých.

Případ 3.

Další případ je výpověď mladistvého chlapce, který si přesně nepamatuje, kolik lidí obral a co všechno ukradl. Tenkrát mu bylo čtrnáct let, nepřemýšlel nad tím, co dělá, prostě se zeptal kolemjdoucího, jestli mu dá cigaretu nebo „dvacku“. Když nedal, začal útočit, mlátil jedna rána za druhou, tvrdě, bezmyšlenkovitě, až oběť upadla na zem. Násilí však pokračovalo. Dnes neví, proč to dělal. Kamarádi z party mu pouze dali povel: „Jdi na to!“. Šel do toho a klíčila v něm nenávist. Záviděl ostatním, že mají to,

co on sám nikdy nedostal, nejenom věci, peníze, ale také domov a lásku. Kradl prý jako čert. Pak se dostal do „pastáku“ a to mu podle jeho slov pomohlo. Vyučil se, ale dnes se zoufale snaží najít práci. Na ulici se opět setkává s mladými kluky. Přemýšlí, že se ke krádežím vrátí. Zná dnes nezletilé kluky, kteří dělají totéž, co kdysi on před pár lety. Jsou však tvrdší, bezohlednější, agresivnější a organizovanější. Jedou v drogách, nejen v toluenu, mladým násilníkům je mezi jedenácti a dvanácti. Situace se tak vyhroutila, že už dva roky stojí před základními školami strážníci a hlídají, aby se něco nestalo. Nešlo již pouze o krádeže svačin, pomůcek a peněz, ale o stoupající brutalitu při těchto přepadeních.

Poslední případ. „Takoví slušní zabijáci.“

Zprávu o brutální vraždě sedmnáctileté studentky Kamily Čentákové z Bíliny uveřejnilo 5. února 2005 Právo. Převzal jsem ji ve zkráceném a volném zpracování. Mladou studentku vylákali z domu krátce před půlnocí její tři kamarádi. Její tělo, jen v noční košili, našel ráno náhodný chodec mezi garážemi o pár desítek metrů dál. Až do domu vedla krvavá stopa. Jak se vše stalo? Mladíci dívku, podle sdělení policie, omráčili kladivem, pak ji jedenáctkrát bodli a podřízli jí hrdlo. Něco tak úděsného lidé nepamatují a v šoku byli i „otrlí“ severočestí kriminalisté. Jeden z nich říká: „K vraždě došlo nesmírně brutálním způsobem, za to by mělo být doživotí.“ Jeden z trojice pachatelů tohoto zruďného zločinu byl přítelem sedmnáctileté studentky stavební průmyslovky. Před dvěma měsíci se rozešli. Stále se však spolu stýkali, oba studovali v Praze a bydleli na stejném internátu. Na víkend se vraceli domů. Před onou osudnou noční událostí ji Jakub pozval na maturitní ples bílinského gymnázia. Tam došlo k žárlivé scéně, když dívka šla tančit s jiným. Dívka se vrátila z plesu v půl jedné. Šla spát a rozloučila s matkou a babičkou. Pak vyšla ven, když ji její bývalý přítel Jakub zavolał. Opustila svůj rodný dům naposledy. Kdo jsou ti mladí vrazi? Antonín, Jakub, Petr? Jakub prý je velmi inteligentní, uvádí, že má IQ 150. Osobní charakteristika pachatelů je stejně jednoduchá, jako nesrozumitelná - mladí, slušní kluci. Policejní psycholog neví, co si o celém případě myslet. „Pro mne je nesrozumitelný. Nechápu chování těch dvou, kteří šli s ním. A pak ta podivná směsice mezi promyšleností a nepromyšleností. Měli sice plán, jak ji vylákat ven, vzali si sebou zbraně, ale dál už

nepřemýšleli. Neuvažovali, jak zahladit stopy, co s tělem.“ Prostě „ takoví slušní zabijáci“.

Tyto volně zpracované případové studie vedou k závěrečnému shrnutí. Velkým nebezpečím v kriminalitě mládeže je vznik dětských gangů a vzrůstající brutalita, se kterou provádí svou závadovou, trestnou činnost. Cesta od brutality k vraždě je jen logickým dovršením cesty ke zločinu u dětí a mladistvých. Do této kapitoly náleží i problematika šikany, kde mnohdy začíná první zkušenost a naplnění potřeby agrese, fyzické i psychické.

2.3 Šikana – cesta k násilné kriminalitě

Účastníky šikany členíme do čtyř kategorií :

1. agresivní neoběti, tj. šikanující,
2. agresivní oběti, tj. šikanující, kteří jsou zároveň šikanováni,
3. pasivní oběti, pouze šikanovaní jedinci,
4. nezúčastněné osoby, tzn. jedinci, co ani nešikanují, ani nejsou šikanováni.

Agresorem se stává většinou disharmonická osobnost, v mnoha případech pochází agresori z rodin, kde jsou svědky fyzického a citového násilí mezi rodiči, nebo rodičů na dětech. Pak působí tzv. mechanismus nápodoby, respektive metody příkladu, že násilí a agrese jsou vhodnými nástroji k dosažení cílů. Tyto formy metody se v mnohočetných rodinách přenášejí na sourozence a prvotní rodinné zkušenosti se pak v ještě intenzivnější podobě přenáší na agresivní chování šikanistů. Ukazuje se, že rodiče agresorů jsou mnohem tolerantnější k agresivnímu chování svých dětí a sami velmi často používají ve výchově tělesné tresty. Násilné řešení je pro ně prostředkem, kterým se vyrovnávají s konflikty, spory a potížemi v oblasti edukace svých potomků. Dětem v těchto rodinách chybí nejenom citové zázemí, ale jsou zneužívány psychicky, tělesně a též mnohdy sexuálně. Jestliže k tomuto rodinnému ponižování přibude ještě opovržení uvnitř party, kde se pohybují, potom vše směřuje k tomu, že u nich vzniká

pocit beznaděje, cítí se „vyvrheli“ společnosti, přestávají věřit ve vlastní schopnosti a ztrácí životní jistotu i perspektivu. Na druhé straně ovšem i skupina na první pohled suverénních lidí, kteří mají pocit vnitřní nejistoty a strachu před svým okolím i svým vnitřním JÁ, se snaží odreagovat hrubým a násilným jednáním. „Za maskou síly, přehnaným vychloubáním, za uniformami, oholenými lebkami a vysokými botami, za zbraněmi a agresivními výkřiky se obvykle skrývá slabost a bezmocnost.“ Šikanující se obvykle projevuje již od útlého věku, a to generalizovaně. „Na tom, zda se dítě stane nebo nestane obětí šikanování ve škole, má svůj nezanedbatelný podíl rodina, resp. způsob výchovy v rodině. Pokud rodina praktikuje ve vztahu k dítěti takový styl výchovy, který omezuje jeho schopnost vyrovnat se s tlakem sociálního prostředí, zvyšuje tím riziko, že se dítě stane obětí šikanování ze strany svých vrstevníků (spolužáků)“.

Názory, které se týkají dnešní „epidemie“ násilí, jsou velmi rozdílné a některé z nich jsou do určité míry diskutabilní povahy. Každý člověk disponuje určitou dávkou agresivity, kterou je třeba vybit a mnozí z nás dávají průchod této agresivitě nevhodným, nebo lépe řečeno nekorigovaným způsobem. Výsledkem je nárůst kriminality, násilí, šikana, extrémistická hnutí, agresivní proudy chování a další násilnosti. Současná agrese souvisí také s měnícími se životními podmínkami - drsnějším hospodářským klimatem, nejistotou, nezaměstnaností, sociálním nezájmem, nevhodným stylem chování apod.

Pravěká agrese se nás zmocňuje stále ve větší míře a to platí i pro násilné chování gangů mladých lidí tak, jak jsem to ukázal na předcházejících příkladech. „Jejich agresivita jim má zajistit především přežití v nepřátelském prostředí. Jinak řečeno, když jsou špatné časy a ve hře je více, třeba pouhá čest, přibývá týrání a zabíjení. Jelikož se mezimozek nedokáže okolností, měnícím se stále rychleji, přizpůsobit rychle a přiměřeně - diferencovaně, reaguje tak, jak je uloženo v jeho paměti: agresivitou z doby kamenné.“

Máme-li posoudit jednání určitého člověka, třeba i své vlastní, ceníme jej tím více, čím méně odpovídá jednoduchým, přirozeným sklonům. Například přátelské chování nepramení z rozumových úvah, i kdyby bylo sebemorálnější, ale výhradně z vřelých

citů přirozené náklonnosti. Důvodem je zdravý lidský rozum, protože používáme dvou rozdílných měřítek lidských hodnot, zda posuzujeme člověka nebo jeho činy.

Měli bychom přemýšlet nad výrokem Alexandra Mitscherlicha: ***„Žádná jiná bytost není tak agresivní vůči jedincům svého druhu jako člověk“.***

Lidé obecně nemají zájem sdělovat svoje problémy veřejně. Nechť k tomu, aby ohlásili případy bezohledného a zákeřného chování, je vedena přežitkem, názorem o tom, že ten kdo žaluje, obrací se na represivní orgány, je „práškač“. Je natolik vžitý, že je zcela spontánně odmítán. Takové jednání se pokládá nejenom za nemístné, ale také za nedůstojné.

Mezi mládeží existuje nepsaný zákon, že do jejich záležitostí nemá nikdo právo vstupovat a v určité etapě odmítají i právo rodičů se k jejich věcem vyjadřovat. Na jedné straně se tak deklaruje jejich právo na svobodný život a na druhé straně jejich vstup do života je provázen naprostým odmítáním všeho, co se snaží jeho běh a průběh nějak „normalizovat“, usměrňovat, hodnotit nebo sledovat. Ochrana rodinného kruhu byla přetnuta a vstup do života již jde cestou „na vlastní“ nebezpečí.

Otázka morálky a práva zde ještě není provázena vlastní zkušeností, ale životní náruživostí, přesněji vyjádřeno chtivostí a zvědavostí po odhalení „záhad života“. Proto tak společensky nebezpečný jev, kterým je šikana, se jeví jako něco, co je součástí běžného „boje“ v životě, snahy o sebeprosazení a zviditelnění.

Prvním stupněm nebezpečí na vlastní cestě životem je ztráta důvěry v tak osobním problému, kterým šikana bezesporu je. Proto oběti se neobrací v tomto momentu na svoje nejbližší, na rodinný kruh a to z několika důvodů. Bylo by to přiznání, že jsou stále ještě „nedospělí“, že se neumí o sebe postarat. Dalším důvodem může být naopak snaha nesdělovat rodičům nic, co by mělo probouzet obavu o ně, vyvolávat pocit smutku a úzkosti, vzbuzovat pocity, jež rodičům k již existujícím problémům navrší další starosti a smutek z toho, že se dozvědí, že jejich dítě není ten nejoblíbenější člověk na celé škole, nebo dokonce, že je nešťastné.

Skutečnost je však mnohem prozaičtější. Není to oběť šikany, kdo má určitý problém, ale ten, kdo je útočníkem, kdo šikanuje, ubližuje ať fyzicky či psychicky. Právě ve druhém případě jde o násilí mnohem zákeřnější, bezohlednější a krutější.

Bezpečí zde není pouze ohroženo a narušeno, protože permanentní pocit nejistoty má dehonestující účinek.

Pod tímto názvem „**Šikana jako počátek společenské agrese**“ uveřejnil 30.ledna 2009 internetový zdroj První český internetový deník *Neviditelný pes* stať redaktora Andreje Rusčáka, kterou přebírám.

„Aniž bych chtěl vypadat jako starý konzervativec, který nadává na to, jak "dřív bylo líp a teď to stojí jen za starou bačkoru", musím bohužel poslední dobou říct, že míra agresivity mezi lidmi v české společnosti, která tam je dnes, před několika lety byla rozhodně menší. Tím, že žiji v zahraničí, nejsou mé zkušenosti s českou společností zdeformované "efektem postupného vaření žáby", jako kdybych v ČR dlouhodobě pobýval; lépe rozeznám, co se změnilo od doby, kdy jsem byl v zemi naposledy. Bohužel musím říci, že mě jedna věc na české společnosti trápí víc, než stoupající preference ČSSD a KSČM, a sice agresivita, s jakou spolu lidé jednájí. Čím dál víc rozporů se mění v boje na život a na smrt, je čím dál běžnější svého oponenta k smrti nenávidět a nevidět možnost usmíření, či tolerance jiného názoru. Netýká se to jen politiky (pravice vs. levice), ale i takových věcí, jako konfliktů mezi "slušnými" a "neslušnými" řidiči, či jen osobními konflikty postavenými na kdejakých každodenních strastech. Poslední kategorie je velmi problematická; protože o ní vím především z vyprávění, nebudu se jí tedy zabývat a nechám na čtenáři, aby si příklad ve svém okolí našel sám. Kde se však taková agrese ve společnosti bere? Shodně s Járou Cimrmanem bych řekl, že ve školních škamnech. Jára Cimrman tvrdí, že už ve školních škamnech se pozná, kdo roste pro šibenici - a něco na tom je. Není však zainteresován pouze šibeničník sám, jakož i společnost agrese u dětí hodnotící.“

Nedávno proběhla ve školách v České republice osvětová akce proti šikaně spojená s rozsáhlými průzkumy na popud ministra Ondřeje Lišky, která přinesla poměrně šokující data: s týráním se setkalo až 40% dětí, z toho 20% je šikanováno denně. Prostou aritmetikou, předpokládáme-li, co víme z médií, a sice že oběti šikany jsou na zvládnutí situace v kolektivu zpravidla samy, přijdeme na to, že 60% lidem ve školním věku je buď šikana jedno, nebo se na ní aktivně podílí s vědomím, že jim projde. Nejsem psycholog, takže odborné závěry musím nechat na jiných, nicméně není logické, že sklony ke kolektivní agresivitě, je-li v nich de facto dítě vychovááno, mu vydrží i do dospělosti? Ptáme-li se tedy, kdo jsou všechno ti anonymní hrdinové na

Novinkách.cz, kteří by posílali Židy do plynu, "zatápěli kapitalistům" či cokoliv jiného dělali, není zřejmé, že ti lidé se podobnému chování museli někde naučit? Platí, že zloděje dělá zlodějem ponejvíce to, že opakovaně krade, aniž by mu jeho čin někdo vytkl, případně vidí-li zároveň své zlodějské kolegy, kterým to prochází rovněž. Vzniká v něm tak přesvědčení, že nebude-li krást on, jeho oběť stejně okrade někdo jiný a on přijde o zisk, zatímco oběť si nepomůže. Podobně lidé smýšlí o šikaně na školách - nač se starat o šikanovaného, když "kdo ví, jestli si za to nemůže sám", případně když "co by jiného chtěl, když je v kolektivu takový divný". Česká společnost, jak to tak vypadá, nám zatím nedospěla do stadia, v němž je schopna odlišnost chápat jako zcela normální; zatím ji totiž chápe jako objektivní důvod k agresi. Nemluvím pouze o odlišnostech, o nichž se mluví, tzn. rasových, etnických, náboženských či jiných, daných prostředím či původem dotyčné oběti; mluvím o odlišnostech typu "dotyčný je zamlklý", či "nezapojuje se do kolektivu". Především to druhé je velmi častým původem jak šikany ve školních škamnech, tak šikany v dospělosti ze strany agresivních spoluobčanů. Společnost ono zapojení se do kolektivu stále ještě bolševicky vyžaduje jako normu. Kdo to neplní, je divný. No a kdo je divný, ať se nediví, že ho jiní šikanují. Problémy mívají zpravidla i ti, kteří se šikanovaných zastanou - agresori používají například tento častý argument: "A nešikanovali tě taky, vole? Já bych tě za ty tvoje kecy taky šikanoval". Přitom jim vůbec nepřijde, že by se už tímto dopouštěli odsouzeníhodného činu. Takové jednání nicméně poukazuje na zajímavou skutečnost, že oběť je viděna pejorativně – tedy že být obětí šikany podle mínění podobných lidí znamená mít se za co stydět. Tohle není přitom žádný nevinný jev - v dospělosti se často projevuje například vůči všem, kteří nehodlají krátit daně, jezdit vysokou rychlostí přes limit či kouřit v restauraci. Nazval bych to efektem "blbého anděla", či efektem "správných drsňáků". Svět podle takových agresorů je místem, které "není žádný med", je "každodenním bojem o přežití silnějších proti slabším", zkrátka "you should be a cool gangsta, yeah".

Skutečnost, že se s tím více či méně ztotožňuje nadpoloviční většina lidí, je jednak alarmující, jednak i leccos vysvětlující. Mimo jiné i mou druhou obavu o zdraví české společnosti, kterou v poslední době přizivily právě ony nepěkné výsledky průzkumu veřejného mínění z dílny agentury STEM.“

Jak přímé, tak nepřímé známky šikany mohou být různě závažné, jednak samy o sobě, jednak v závislosti na tom, jak často se opakují. Některé známky mohou být samy o sobě nevinné, mohou patřit k běžnému dění ve třídě, na chodbě nebo na hřišti, při častějším výskytu však přesto půjde o známku toho, že dítě může být obětí šikany. Rozhodující je současný výskyt většího počtu těchto známek, jejich kumulace.

Jak můžeme identifikovat přímé znaky šikany:

1. Posměšné poznámky na adresu dítěte, pokořující přezdívka, nadávky, ponižování, hrubé žerty na jeho účet. Rozhodujícím kritériem je, do jaké míry je dané dítě konkrétní přezdívkou nebo „legrací“ apod. zranitelné.
2. Kritika dítěte, výtky na jeho adresu, zejména pronášené nepřátelským až nenávislným, případně pohrdavým tónem.
3. Příkaz, které dítě dostává od jiných dětí, zejména pronášené panovačným tónem a skutečnost, že se jim dítě podřizuje.
4. Honění, strkání, šťouchání, rány, kopání, které třeba nejsou zvlášť silné, ale je nápadné, že je oběť neoplácí.
5. Rvačky, v nichž jeden z účastníků je zřetelně slabší a snaží se uniknout (menší dítě někdy s pláčem).

Zároveň existují nepřímé znaky šikany:

1. Dítě je o přestávkách často samo, ostatní o ně nejeví zájem, nemá kamarády.
2. Při týmových sportech bývá dítě voleno do mužstva mezi posledními.
3. O přestávkách vyhledává blízkost učitelů.
4. Má-li dítě promluvit před třídou, je nejistě, ustrašené.
5. Působí smutně až depresivně, nešťastně, stísněně, mívá blízko k pláči.
6. Zhoršuje se jeho školní prospěch, někdy náhle.
7. Jeho věci jsou poškozené nebo znečištěné, případně rozházené.
8. Zašpiněný nebo poškozený oděv.
9. Odřeniny, modřiny, škrábance nebo řezné rány, které dítě nedovede uspokojivě vysvětlit. (Říčan, P.: Agresivita a šikana mezi dětmi, Portál, Praha 1955. str. 49)

Metody zjišťování šikany mají svůj pedagogicko psychologický výchozí bod a pozitivní výsledek práce pedagoga je mimo jiné závislý na jeho stylu chování, jeho kompetencích, na přirozené autoritě, jež ho budou provázet v dlouhodobém horizontu jeho edukačního působení. Edukační proces svou perspektivní cílevědomostí, soustavností vyžaduje, aby všechny negativní jevy vedoucí k jeho narušování byly řešeny nejenom s pedagogickou erudicí, ale také trpělivou náročností na vytvoření pozitivního třídního klimatu. Řešení je ve vzájemnosti vztahu mezi edukanty a edukátory, stejně jako mezi členy pedagogického kolektivu. Neadekvátní reakce se může proti pedagogovi obrátit s plnou intenzitou a může dát agresorovi příležitost, aby se objevil ve zcela opačném světle. To znamená vyvolat u svých vrstevníků náklonnost a prestiž a tím mu dát možnost, aby se ukázal jako „hrdina“ okamžiku, jako vůdce těch, kdo se sami neodvažují vystoupit veřejně, neboť ve skrytu své duše mají rovněž pocit osobní křivdy. Nejde o policejní vyšetřování, jde o pedagogické diagnostikování hledání příčin a proto šikanování je nejenom projev určitého negativního projevu určitého subjektu s agresivními sklony, ale také důsledek a výsledek našich společných lhostejností, případně omylů. Chyby jsou sice lidská záležitost, ale zároveň příležitost k jejich nápravě a tím i jejich eliminaci.

Didakticko metodické zásady postupu můžeme shrnout do čtyř bodů:

1. Chránit zdroj informací, neprozradit informátora.
2. Říci co nejméně o tom, co nám už je známo, ale zejména co nám dosud není známo, nebo to nemůžeme prokázat.
3. Každého poškozeného, obviněného a svědky vyslechnout zvlášť a později jejich výpovědi konfrontovat.
4. Všechny výpovědi je potřeba pečlivě zaznamenat, nejlépe pomocí záznamového zařízení.

Jde o to, aby byly zevrubně popsány všechny podrobnosti a bylo objasněno co, jak, kdy a za jakých okolností se přihodilo. Zároveň je potřeba identifikovat události, jež danému jevu předcházely. Rozhovor po oddělené části výpovědi může být ve druhé fázi

veden do určité míry konfrontačně, ale s veškerou psychologickou erudicí, jež vylučuje stresové situace a dává oběma účastníkům, oběti i agresorovi dostatek prostoru k osobitému vyjádření. Při rozhovoru se zaměříme na vztah informátora k oběti i k agresorovi či agresorům, zvážíme, zda je informace vnitřně konzistentní a věrohodná. Během rozhovoru musíme jasně ukázat, že jsme na straně oběti a ji také ujistíme naší podporou, důvěrou a ochranou. Ona potřebuje naše povzbuzení a také jistotu, že v nás má svého ochránce a zastánce, že stojíme pevně na straně pravdy a spravedlnosti. Musíme mít na paměti, že síla naší pomoci a její druh je vždy individuální a dáme svoji pomoc a ochranu oběti zřetelně najevo. Na druhé straně musíme projevit dostatek obezřetnosti a dojít k přesvědčení, že nešlo o falešnou informaci, že nebyla lživá, záměrně zkreslená a cílená. To vyžaduje velkou a trpělivou přípravnou fázi prověřování a ověřování předběžných výpovědí a jejich konfrontaci s věrohodnými svědky včetně předchozích poznatků o věrohodnosti obou stran. Zásada - důvěřovat, ale prověřovat, je i zde zcela namístě. Oběť podle okolností můžeme také požádat, aby sepsala, co řekla. Pokud došlo k viditelnému zranění, je třeba pořídit fotodokumentaci, povolat lékaře a policii.

Rozhovor s agresory, přesněji řečeno podezřelými, je potřeba stylizovat tak, aby bylo reagováno na naše předem připravené dotazy, které směřují k meritu věci. Musíme se vyvarovat zbytečnému odbočování a budeme trvat na tom, aby agresor svou výpověď rovněž zaznamenal písemně.

Výslech dalších svědků se děje rovněž individuálně a děti, které šikaně přihlížely, případně se postavily na stranu oběti, aby identifikovaly také ty, které povzbuzovaly či přímo pomáhaly agresorovi či agresorům. Naše dotazy musí být, jak již bylo zdůrazněno, cíleně konkrétní: kdo, kdy, kde, jak a proč se v daném okamžiku angažoval. Nejde pouze o vysvětlení, ale také o osvětlení rozporů a dále se snažíme našimi otázkami eliminovat jednoslovné odpovědi: ano, ne, nevím, nemohu se upamatovat. V těchto rozhovorech co nejméně prozrazujeme a konkrétními dotazy se dostáváme k možnému objektivnímu zjištění dané události.

Při rozhovorech s agresory a s přihlížejícími musíme často čelit výmluvám, že šlo o „nehodu“, „pouhou legraci“ nebo „hru“. Ptáme se: „Jestliže to byla nehoda, tak jak se děti snažily oběti pomoci? Jak projevily svou solidárnost? Jestliže šlo o legraci, smáli se všichni? Jestliže to byla hra, bavila všechny?“

Než začneme takto „naostro“ vyšetřovat, zvážíme ovšem, jaká je naděje na usvědčení agresorů. Je-li příliš malá a nesouhlasí-li oběť s tím, aby byla záležitost zveřejněna, může být prospěšnější spokojit se s tím, že napříště uděláme pro ochranu oběti, co je možné, a získané informace uschováme pro použití v budoucnosti.

Nepropadněme spravedlivému hněvu natolik, abychom přestali být při vyšetřování šikany objektivní. Je dobře známo, že některé menší a slabší děti druhé nepříjemně provokují, dorážejí na ně slovně i fyzicky, až dojde k víceméně odpovídajícímu „trestu“. „Co tedy na první pohled vypadá jako šikana, může být právě tato odvěta.“ (Říčan, P.: Agresivita a šikana mezi dětmi, Portál, Praha, 1995, strana 51)

Bez ohledu na formu postihu musíme mít na paměti, že odsuzujeme šikanu, nikoliv šikanujícího. Postih je tím účinnější, čím je adresnější, veřejný a navazuje bezprostředně na událost šikanování. Škála postihů je závislá na četnosti případů šikany, jeho opakováním nebo stupněm agresivity. Jestliže zvolíme zcela otevřený a veřejně deklarovaný způsob odsouzení šikany, pak jeho následné potrestání musí mít všechny atributy určitého činu. Škála trestů je natolik široká, že jejich adekvátnost danému provinění musí být nezpochybnitelná žáky, od požadování náhrady za poškozené věci, ponechání „po škole“, podmíněčné a nepodmínečné zhoršení známky z mravů, až po vyloučení ze školy, přeložení na jinou školu nebo oznámení případu na policii, popřípadě umístění dítěte do výchovného ústavu.

Postih je zvláště účinný, děje-li se za přítomnosti a se souhlasem rodičů, kteří by měli být, zvláště v závažnějších případech, informováni. Trest se však nesmí stát hlavním aktem našich snah. Jeho smyslem není demonstrovat naši moc, ale snaha upozornit na nepřipustnost podobného chování a změnit chování šikanujícího dítěte. Samoučelná aplikace násilí může vést k prohloubení jeho odporu a jeho izolace, a tím k nárůstu agresivity vůči nám i vůči oběti.

Součástí postihu by měla být nabídka ke spolupráci. Měli bychom dát najevo, že odsuzujeme to, co se událo, ne osobu zúčastněnou. Jde o individuální pohovor. Musíme se vyvarovat obviňování ve formě nekompromisního zatracování, protože obecně platí, že nikoli obviňováním můžeme dojít k přiblížení pocitů, které způsobil oběti a zároveň se snažíme získat další informace o zdrojích a motivacích násilného chování. Nesmíme zapomínat, že zdrojem informací mohou být i rodiče. Ovšem pouze za určitých okolností. Získáme-li je při pohovoru na svou stranu, pak se můžeme dozvědět řadu

informací o postojích a hodnotách jejich dětí, které se daly na cestu násilí, a tím i na předstupu k budoucí možné trestné činnosti. Výchovní aspekt celého průběhu řešení závadové činnosti není „soudním procesem“, ale procesem edukačním, ve kterém obě strany hledají cestu k nápravě. Trest není řešení, trest může být také důsledek a následek našeho selhání, schopnosti řešit jednotlivé situace včas a s edukačním důrazem. Tedy výchovným, nikoliv trestním. Výchovní pracovník není pouhý soudce, je na straně práva jako „státní zástupce i obhájce“. Cesta ke spravedlnosti je v tomto případě cestou k nalezení možnosti nenásilné a humánní nápravy. Nemyslím tím neodporování zlu, nebo jeho podporování, ale výchovu k zásadnímu postoji. Zla se dopouští nejenom pachatel, ale také ten, kdo mu neumí, nebo nechce zabránit. Případy šikanování na škole by se měly konzultovat s psychology, pedagogicko-psychologickými poradnami a dalšími odbornými pracovníky. Nemůžeme nikdy volit cestu ústupu před agresivitou jedince či skupiny. Škola však nemůže vystupovat jako jediný „soudce“ společensky nepřipustných jevů. Zdůrazňuji, že nebezpečnost šikany je jevem společenským, který je do určité míry odrazem společenské reality v okolí dětí a mladistvých. Zde je potřeba na prvním místě uvést význam rodinného zázemí a status rodiny dítěte. Pokud rodiče nevěnují pozornost prostředí, kde se jejich děti pohybují, pak je opomenuta zásadní ochranná bariéra před nebezpečími, jež jsou součástí života, ale pokud jsou identifikovatelná, pak jsou také řešitelná a minimalizovaná. Nemám na mysli v žádném případě zcela vyloučená. Jejich zachycení v prvopočátku vede k jejich negaci v tom směru, že jsou veřejně zviditelněna a zavržena jako společensky nežádoucí a nebezpečná. (Srv. Pöthe, P.: Dítě v ohrožení, G plus G, Praha, 1999)

V systému prevence a řešení sociálně patologických jevů se uplatňují rovněž nevládní organizace a instituce, sdružení a nadace nabízející školám (někdy za úplatu, jindy zdarma) jak osvětovou činnost pro žáky, učitele, popřípadě rodiče v oblasti prevence a potírání sociálně patologických jevů u dětí a mládeže, tak výcvik žáků v oblasti sociálních dovedností (kurzy aktivity aj.). Tyto nevládní organizace doplňují činnost institucí veřejné správy a dalších subjektů. Některé z nevládních organizací, sdružení, nadací a iniciativ se zapojují do boje proti šikanování například formou přípravy učebních a jiných materiálů o šikaně, jejích projevech, příčinách, prevenci a řešení, jiné zase formou zhotovování a prezentace informačních videofilmů, popřípadě

poskytují odbornou pomoc při přípravě televizního vysílání o problematice agresivity a násilí ve školách.

Jde zejména o **Linku důvěry, bezpečí a jistoty pro děti a mládež**, která většinou pracuje při zdravotnickém zařízení. Dává možnost dostupné, rychlé a kvalifikované pomoci, zároveň zaručuje anonymitu a možnost opakované pomoci. Její rychlé a v daném okamžiku psychicky uklidňující služby je možno ovšem nejenom funkčně využívat, ale také nezodpovědně zneužívat. Oba případy se vyskytují běžně a druhý mnohdy zaviní události, které včasným zásahem mohly zabránit nežádoucím následkům. Telefonáty jsou nahrávány a o nejzávažnějších problémech sepisují konzultanti zprávy, přičemž záležitosti vážnějšího charakteru – jak je tomu například u Linky bezpečí, jejímž provozovatelem je nadace „Naše dítě“, sídlící v areálu bohnické psychiatrické léčebny v Praze 8 – jsou vyhodnocovány tzv. analytickou skupinou (psycholog, pedagog, sociální pracovník, lékař). V některých zařízeních je klientům umožněn i krátkodobý pobyt.

Jednou z organizací, která nabízí jak program primární prevence drogových závislostí, tak i aktivity v oblasti prevence šikanování, je Prev-centrum.

Zde jako aktivisté pracují často posluchači vysokých škol, kteří se ani tak nezaměřují na předávání sumy informací a zkušeností, ale snaží se spíše povídat si s dětmi o tom, co je zajímavé, přitahuje. Diskuse je vedena formou dramatické výchovy a sociálně psychologického výcviku. Pokouší se ovlivnit postoje a chování žáků pozitivním směrem. V oblasti šikanování se cíleně zaměřuje na pěstování a rozvíjení sociálních dovedností žáků.

Další organizací je **„Bílý kruh bezpečí“** (Sdružení pro pomoc obětem činnosti a jejich blízkým), které se zaměřuje na prevenci kriminality, pořádá kurzy „Ochrana dětí před šikanou“ a dále se zaměřuje na problematiku prezentace násilí v médiích, její vliv na děti a mládež a její možné důsledky v určité časové prodlevě.

Jednou z nejznámějších organizací, zaměřujících se na programy pomoci rizikové mládeži je **LATA** (laskavá alternativa trestu pro adolescence), organizovaná od roku 1992 a soustřeďující se na mládež od 15 do 20 let. Vychází z myšlenky, že klient, který je ohrožen sociálním selháním, může mít prospěch z intenzivního osobního vztahu k člověku, který má o klienta zájem a není zatížen žádnou kriminální minulostí, ani kriminálními sklony.

Dalším dobrovolnickým programem je americká iniciativa „**Big Brothers, Big Sisters**“, která působí v České republice od roku 1996. a jejíž činnost se zaměřuje na děti mladší 12 let. V České republice používá alternativního označení „**PětP**“, jež je označením rozsahu a obsahu zájmu, které organizace poskytuje klientům: *Přátelství, Podporu, Prevenci, Péči a Pomoc*. Její činnost je zaměřena na děti, které mají vážné konflikty v rodině, pohybují se v nevhodných komunitách a v nevhodném prostředí.

Dalšími organizacemi jsou „**Pomáhající instituce ze zákona**“. Pojem pomáhající instituce je použit v širším slova smyslu, neboť do nich zahrnujeme jak MŠMT a jeho legislativní a jiné iniciativy na poli prevence a řešení šikanování ve školách, tak například Policii ČR.

Na Ministerstvu mládeže, školství a tělovýchovy ČR byla v roce 2000 ustavena skupina zabývající se otázkami šikany. Ta prezentuje tuto problematiku v širokém rozsahu osvětovém, metodickém, organizačním, ale i legislativním a ekonomickém. Práce této skupiny se stala od roku 2001 součástí „Strategie a prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže v působnosti MŠMT“ a na tomto základě byl vypracován metodický pokyn pro všechna školská zařízení, platný od 1. srpna 2001 (č.j. 282752000-22).

V něm jsou obsažena pravidla, jak postupovat při prevenci, odhalování a řešení problémů šikanování. Můžeme akceptovat fakt, že se jedná o materiál komplexní a koncepční, obsahující nejenom teoretickou bázi daného problému, ale i praktickou část obsaženou v příloze včetně doporučené literatury k danému problému.

Součástí systému jsou **Pedagogicko-psychologické poradny** tvořící součást pedagogicko-psychologického poradenství a mimo jiné pomáhají řešit výchovné problémy žáků. Zajišťují pro školy odborné pedagogicko-psychologické služby. Provádí odborná vyšetření žáků, poskytují metodickou pomoc pedagogickým pracovníkům a výchovným poradcům ve školách. Jejich činnost se zaměřuje na komplexní psychologickou, speciálně pedagogickou a sociální diagnostiku, orientovanou na zjištění příčin poruch učení a chování a dalších problémů ve vývoji osobnosti, výchovu dětí a mládeže, zpracovávají plány aktivit prevence sociálně patologických jevů a drogových závislostí na území své působnosti a koordinují jejich realizaci. Jde o práci s rizikovými jedinci a s rizikovými skupinami žáků, pomáhají

řešit i další problémy jako je záškoláctví, šikanování, podvádění, agresivita, vandalismus, vztahové konflikty a další.

Součástí systému pedagogicko-psychologického poradenství a spadající pod školská zařízení pro výkon preventivně výchovné péče, poskytující všestrannou odbornou preventivně výchovnou péči (preventivní speciálně pedagogickou péči a psychologickou pomoc), jsou **Střediska výchovné péče**. Jde o pomoc dětem s rizikem či s projevy poruch chování a negativních jevů v sociálním vývoji, jakož i dětem propuštěným z ústavní výchovy při jejich integraci do společnosti, pokud ještě neexistují důvody k nařízení ústavní výchovy nebo uložení ochranné výchovy ve speciálních výchovných zařízeních. Tato střediska zajišťují prevenci a terapii sociálně patologických jevů u dětí a mládeže. Kromě poradenských služeb poskytují jednorázovou pomoc v akutní životní krizi nebo bezvýchodné životní situaci maximálně po dobu 3 dnů (šikana ve škole, útěk z domova v době vysvědčení).

Do sféry těchto zařízení patří také **Diagnostické ústavy**, které plní podle potřeb dítěte *a) diagnostické, b) vzdělávací, c) terapeutické, d) výchovné a sociální, e) organizační, f) koordinační úkoly*. Na základě výsledků diagnostických vzdělávacích, terapeutických, výchovných a sociálních činností, které tvoří součást komplexního vyšetření, zpracovává diagnostický ústav komplexní diagnostickou zprávu s návrhem specifických výchovných a vzdělávacích potřeb, stanovených v zájmu rozvoje osobnosti. Je třeba poznamenat, že častým důvodem závadového chování, proč jsou děti zařazovány do těchto ústavů, je šikanování.

Rovněž **Psychiatrické léčebny** poskytují péči pro jedince s vážně narušenou psychikou, závislé na drogách, lidi s nezvladatelnou agresí, výraznými násilnickými sklony a s vážnými sexuálními úchytkami. Umístění v psychiatrické léčebně je možné pouze na doporučení specialisty (lékaře, psychologa).

Důležitou roli v oblasti prevence i postihu závadové činnosti mezi dětmi a mládeží má **Policie ČR**. Její spolupráce se školami při prevenci a postihu závadové činnosti a kriminality se uskutečňuje podle věstníku MŠMT z 10. října 1998, „Spolupráce škol a předškolních zařízení s Policií ČR při prevenci a při vyšetřování kriminality dětí a mládeže a kriminality na dětech a mládeži páchané“ (Věstník MŠMT, roč. LIV, sešit 10, říjen 1998, s. 31-33).

Na policistu a policejní útvary má každý právo se obrátit se žádostí o pomoc, tedy například ředitel školy, ve které žáci fyzicky napadli učitele, při šikanování úmyslně zranili spolužáka, zbraní ohrožovali život a zdraví své nebo ostatních. Policista a policejní útvary jsou v rozsahu své působnosti povinni tuto pomoc poskytnout.

Z důvodu snahy o zlepšení spolupráce mezi školami a Policií ČR vyšel v roce 1998 ve věstníku MŠMT materiál, resp. informace pro školské úřady, školy a předškolní zařízení s názvem „Spolupráce škol a předškolních zařízení s Policií ČR při prevenci a při vyšetřování kriminality dětí a mládeže a kriminality na dětech a mládeži páchané“ (Věstník MŠMT, roč. LIV, sešit 10, říjen 1998, s. 31-33). (Srv.: Bendl, S.: Prevence a řešení šikany na škole, ISV, Praha, 2003, str. 169-182)

II. Praktická část

1. Empirický výzkum

1.1 Popis vzorku

Výzkumný vzorek tvořili žáci tří základních škol v okrese Nymburk, základní sídlištní škola přímo v okresním městě, jedna škola v městě poblíž - ZŠ Lysá nad Labem, Komenského 1534 a jedna plně organizovaná vesnická škola - ZŠ Kamenka. Počet rozdaných a navracených dotazníků je totožný, protože byly rozdaný a odevzdány v uzavřených skupinách po vzájemné dohodě, dobrovolně a s pochopením po vysvětlení záměru. Jednalo se o žáky ve věku od 13 do 15 let. Z celkového počtu 76 respondentů bylo 64 % 15letých, 26 % 14letých a 20 % 13letých.

.

2. Cíl a použité metody

Ve výzkumné sondě se zaměřuji na postoje mládeže ve věku 13-15 let. Jde o zjištění jejich názorů k některým aspektům vzniku závadového chování. Jde o ověření současného stavu v rodinách, jejich sociální status, používání trestů ze strany rodičů a hodnotovou orientaci mladistvých. Protože jednou z příčin vzniku závadového chování je neadekvátní trávení volného času, zaměřil jsem svou pozornost i na tento jev.

2.1 Problémové okruhy a stanovené hypotézy

Výzkumná část je zaměřena na postižení vlivů na vznik a šíření závadového jednání mladistvých, na tvoření part a gangů, status rodiny a obecné důvody, které vedly ke vzniku závadové činnosti. Z problémových okruhů a směru výzkumné sondy tak, jak byl specifikován ve stanoveném cíli, jsem formuloval následující hypotézy:

H 1. Předpokládáme, že převážná část respondentů našeho vzorku žije v úplné rodině.

H 2. Závadová činnost je závislá na věku a pohlaví mladistvých .

H 3. Delikvence mládeže je ovlivňována, kromě jiného, formou řešení přestupků a prohřešků ze strany rodičů.

H 4. Většinu volného času tráví mladí lidé pasivně, konzumním způsobem.

2.2 Popis použité metody

K provedení výzkumu jsem použil dotazníkové metody, která je nejvýhodnější pro hromadné získávání údajů. Při koncipování položek jsem se řídil stanoveným cílem výzkumu. Obsahová stránka jednotlivých položek je směřována k jednotlivým aspektům, plynoucím z formulace jednotlivých hypotéz. Dotazník obsahuje celkem 15 otázek, které jsou členěny do následujících okruhů:

- typ rodiny, ze které dotazovaní pochází
- nejčastěji používané výchovné tresty
- způsob využívání volného času
- identifikace možné trestné činnosti respondentů
- důvody vedoucí k páchání trestné činnosti
- vliv psychotropních látek na vznik závadové činnosti
- názory respondentů na protiprávní jednání
- hodnotová orientace respondentů

Získané údaje z každé zkoumané oblasti jsou kvantitativně vyhodnoceny do přehledných srovnávacích tabulek. Každá z odpovědí je přiřazena podle pohlaví (dívky - chlapci) s procentuálním vyjádřením.

2.3 Dotazníkové šetření

Otázka č.1 byla zaměřena na zjištění pohlaví. Výzkumný vzorek je následující		
Celkem	Dívek	Chlapců
76	40	36

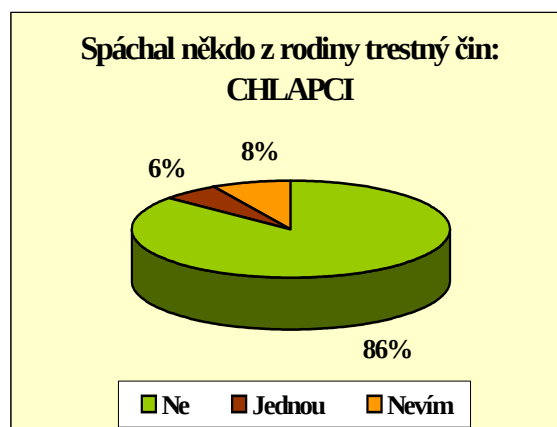
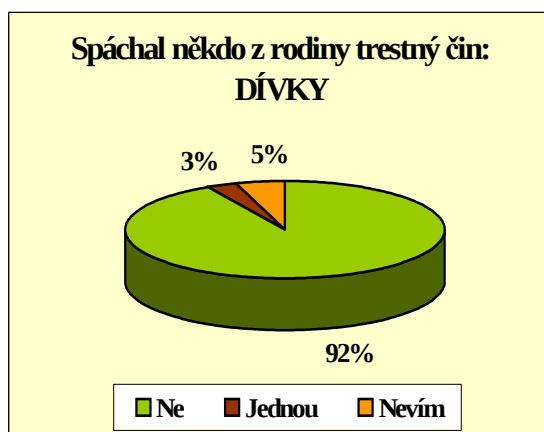

Otázka č. 2: Z jaké rodiny pocházím ?			
Možnosti	Dívky	Chlapci	Celkem
Otec,matka,sourozenci	27 (67%)	29 (81%)	56 (74%)
Otec, matka	6 (15%)	5 (14%)	11 (14%)
Matka, sourozenci	7 (18%)	2 (5%)	9 (12%)
Otec, sourozenci	0	0	0
Nic z uvedeného	0	0	0

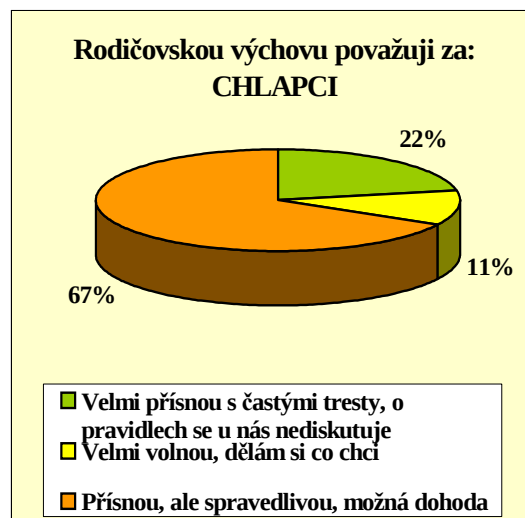
Uvedený statistický přehled ukazuje, že převládajícím typem rodiny je rodina úplná, tedy otec, matka a děti. Takový typ rodiny je pro formování osobnosti nejvýhodnější, pokud v něm panuje soulad a pozitivní rodinné klima. Počet neúplných rodin našeho vzorku je 9, to je 12% .Výchovná role matky v těchto rodinách (podle sociologických výzkumů) je zřetelně favorizována a děti z neúplných rodin jsou citově spíše fixovány právě na matku. Z našeho výzkumu však v tomto ohledu nemůžeme činit shrnující závěry. V obecné rovině naší soudní praxe existuje určitý „stereotyp“, kdy v případě rozvodu je dítě přiřčeno na výchovu matce. Významné je zjištění o počtu „jedináčků“, který v celkovém počtu respondentů činí 14%, tedy celou šestinu, což odpovídá současnému stavu porodnosti 1,1 až 1,2 dítěte. Za pozitivní v našem případě můžeme považovat fakt, že u žádného z dotazovaných nebyla zaznamenána náhradní výchova.

Otázka č. 3: Spáchal někdo z rodiny trestný čin ?			
Možnosti	Dívky	Chlapci	Celkem
Ne	37 (92%)	31 (86%)	68 (89%)
Jednou	1 (3%)	2 (6%)	3 (4%)
Dvakrát	0	0	0
Třikrát	0	0	0
Nevím	2 (5%)	3 (8%)	5 (7%)

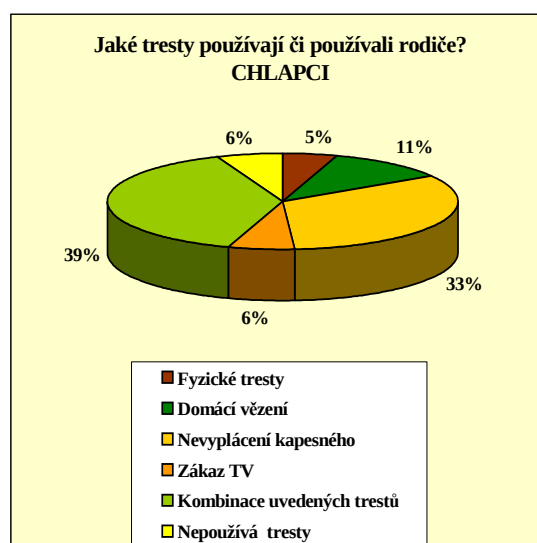
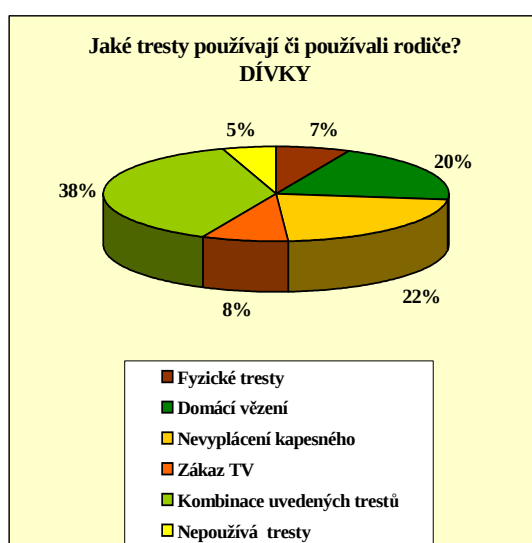
Výsledek je jednoznačný. Absolutní část respondentů pochází z nezávadových rodin, z prostředí, kde jsou předpoklady pozitivního osobnostního vývoje a procesu socializace mladistvých. Odpovědi, které reagují na možnost spáchání trestného činu některého z členů rodiny se pohybují v rovině dohadu, že někdo mohl takový čin spáchat. Nechtěl jsem klást přímo otázku, zda nebyl někdo z rodiny trestně nebo vazebně stíhán.

Otázka č. 4: Rodičovskou výchovu považují za :			
Možnosti	Dívky	Chlapci	Celkem
Velmi přísnou s častými tresty o pravidlech se u nás nediskutuje	9 (22%)	8 (22%)	17 (22%)
Velmi volnou, dělám si co chci	5 (13%)	4 (11%)	9 (12%)
Přísnou, ale spravedlivou, možná dohoda	26 (65%)	24 (67%)	50 (66%)

Převažující liberálně demokratický styl výchovy je důkazem kultivovanosti rodinného prostředí a je znakem určitého sociálního citění, úcty a odpovědnosti mezi edukantem a edukátorem na rozdíl od direktivního, autoritativního stylu. V našem vzorku můžeme za tento druhý typ pokládat rodiny, kde se praktikuje velmi přísná výchova s častými tresty, tedy 17 rodin (tj. 22% z celkového počtu 76). Jako projev krajního liberalismu je možno označit velmi volnou výchovu, kdy respondenti vypovídají výrokem „dělám si co chci“ (v 9 případech, 12%). Jestliže v oblasti výchovy je obecně pokládána spravedlnost za nejfrekventovanější hodnotu, potom přísná, ale spravedlivá výchova se vzájemným respektem (možná dohoda) v 50 rodinách našich respondentů je bezesporu dosti vysokým pozitivním zjištěním. Pro upřesnění jsme použili 5. výpovědní otázku, týkající se formy používaných trestů.

Otázka č. 5: Jaké tresty používají či používali rodiče ?			
Možnosti	Dívky	Chlapci	Celkem
Fyzické tresty	3 (7%)	2 (5%)	5 (6%)
Domácí vězení	8 (20%)	4 (11%)	12 (17%)
Nevyplácení kapesného	9 (22%)	12 (33%)	21 (27%)
Zákaz TV	3 (8%)	2 (6%)	5 (7%)
Kombinace uvedených trestů	15 (38 %)	14 (39 %)	29 (38 %)
Jiný trest	0	0	0
Nepoužívá tresty	2 (5%)	2 (6%)	4 (5%)

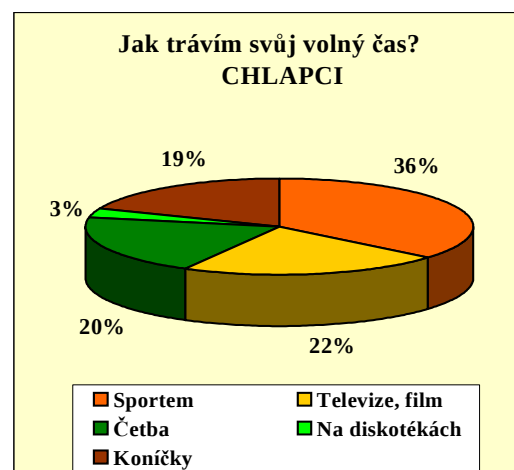
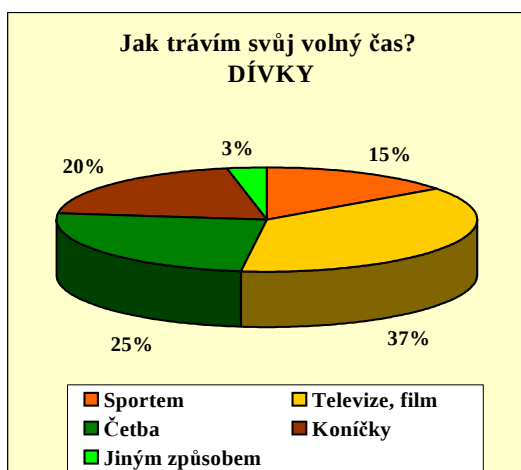

Používané tresty jsou odrazem určitých norem, které však nemusí být v souladu s normami skutečně platnými. Rozpor mezi hlášenými pravidly a realitou, to, co je skutečným jednáním a chováním rodičů, je u mladistvých vnímáno jako pokrytectví. Způsob ukládaných trestů je na jedné straně snahou řešit porušení určitých norem soužití, ale může být také reakcí na kritiku trestajících, rodičů, k zakrytí vlastních chyb a prohřešků. Používání tělesných trestů je takovým typickým příkladem, kdy se rodiče snaží kompenzovat vlastní chyby a nedostatky. V našem vzorku je to nepatrný signál takového jevu (pouze 6%) a obvyklejší je používání metody domácího vězení, které je častější u dívek. Důvod může být prostý. Jde spíše o obavy morálního charakteru v tom smyslu, aby se zamezil styk se závadovým prostředím. Je to jistě naivní představa, ale v očích rodičů mladých dívek dost vžitá. To může být i důvod našeho zjištění (počet takových trestů tvoří celou pětinu z uvedené škály).

Zákaz televize není dnes fenoménem, který by měl nějaký účinek, protože ve výběru zájmu mladistvých je ho možno z jejich strany kompenzovat jinými zájmovými okruhy. Kombinace uvedených trestů svou četností dokazuje, že určitá kumulace je v tomto ohledu pokládána za nejúčinnější a proto nejpoužívanější. Ve svých důsledcích vede skutečně k určitým omezením, neboť omezuje možnost trávení volného času u „mladistvých delikventů“, i když mnohdy o žádné delikty, ve smyslu závadové činnosti, nejde. Jedná se ve většině případů o porušení zvykových norem, které jsou rodinou dodržovány.

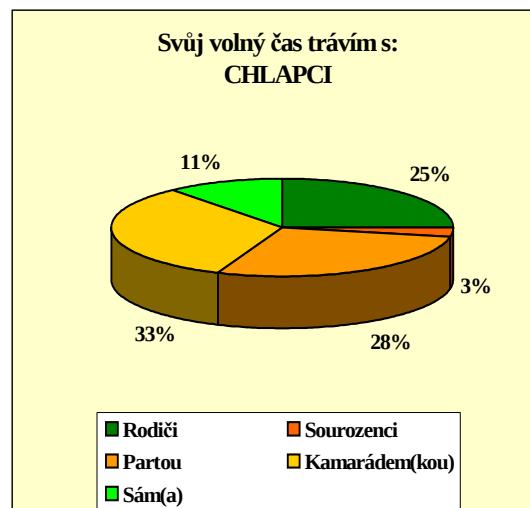
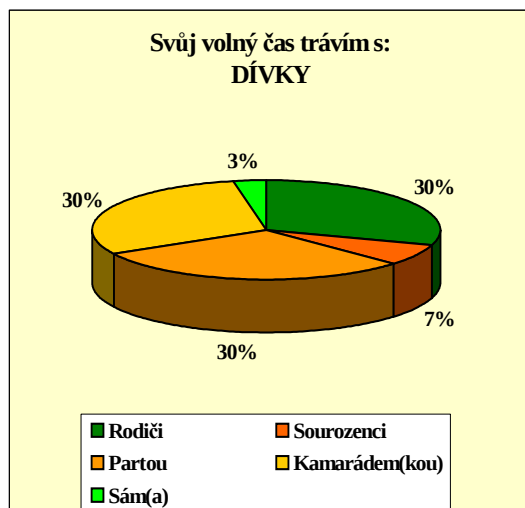
Je také možné konstatovat, že způsob používaných trestů představuje hodnotovou konfiguraci rodiny, jaký prostor nechává svým potomkům pro vlastní trávení volného času. Nejde pouze o stránku formální, ale také obsahovou. Liberální přístup k výchovnému stylu v rodině je v našem případě celkem nevýrazný. Pouhých 5% z celkového vzorku respondentů dokumentuje, že jde o věc velmi výběrovou, která má rovněž dvě stránky: benevolenci nebo nezájem.

Otázka č. 6. Svůj volný čas trávím			
Možnosti	Dívky	Chlapci	Celkem
Sportem	6 (15%)	13 (36%)	19 (25%)
Televize, film	15 (37%)	8 (22%)	23 (30,2%)
Četba	10 (25%)	7 (20%)	17 (22%)
Na diskotékách	0	1 (3%)	1 (1,5%)
Koníčky	8 (20%)	7 (19%)	15 (19,8%)
Jiným způsobem	1 (3%)	0	1 (1,5%)

Otázka volného času dětí a mládeže je neustále předmětem široké diskuse, která však mnohdy postrádá reálný základ součásti našeho života. Náš výsledek ukazuje, že zájem o hledání nějakého smyslu v tomto kategoriálním systému je zcela výjimečný. Mládež se v tomto ohledu obrací tím směrem, kde je možné se pouze pobavit velmi volným a nenáročným způsobem. Je zcela ve smyslu očekávání výsledků, že převážnou část svého volného času tráví u televize nebo návštěvou filmů téměř třetina (30,2%). Jako pozitivní je však možno prezentovat zjištění, že téměř pětina dotázaných tráví svůj volný čas v oblasti sportovního vyžití a četbou, stejně jako další údaj, že téměř 20 %, v absolutní hodnotě 8 dívek a 7 chlapců z celkového počtu 76 dotázaných, mají své vyhraněné zájmy, koníčky.

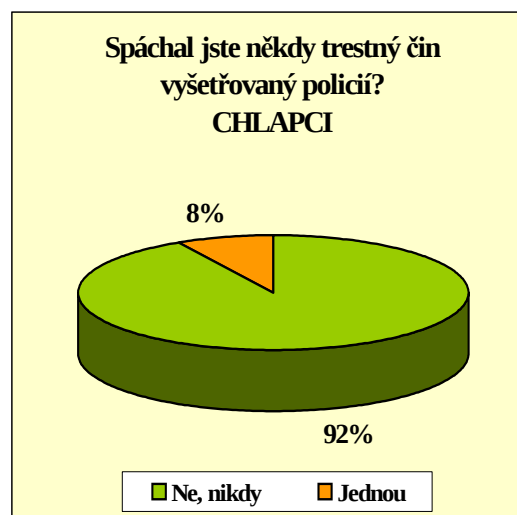
Otázka č. 7: Svůj volný čas trávím s			
Možnosti	Dívky	Chlapci	Celkem
Rodiči	12 (30%)	9 (25%)	21 (27,8%)
Sourozenci	3 (7%)	1 (3%)	4 (5,2%)
Partou	12 (30%)	10 (28%)	22 (29%)
Kamarádem(kou)	12 (30%)	12 (33%)	24 (31,5%)
Sám(a)	1 (3%)	4 (11%)	5 (6,5%)

Vzhledem k věku dotazovaných je zřejmé, že rodinný způsob prožívání volného času je úměrný právě jejich věku, ať se to týká časového úseku prožití s rodiči nebo sourozenci. 25 respondentů, kteří na tento dotaz reagovali pozitivně, tvořily z 85 % děti

ve věku 13 let. Pro dnešní mládež se stává významným činitelem vedle typického kamarádství také „parta“, která má podstatný vliv na jejich jednání a postoje. Pojem kamarádství je vnitřně vázanější a propojenější s určitou sférou emocionální, kdežto parta je volným společenstvím vzniklým za účelem zábavy, bez nutného racionálního nebo emočního propojení. Jde o skupiny obvykle vrstevníků, které se nemusí stýkat trvale, jsou velmi proměnlivé a vazby, které zde vznikají se vyvíjí různým směrem ve smyslu pozitivního či negativního vlivu na volně integrované jedince. Nutnost určitého odloučení a prožívání volného času o samotě je jevem výjimečným a i v našem případě 6,5% skóre je toho důkazem.

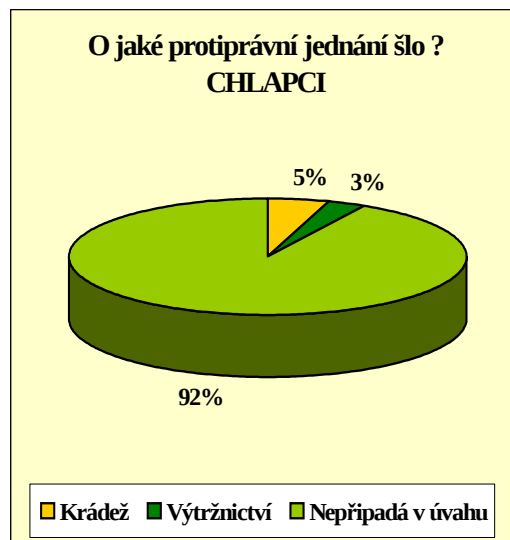
Otázka č. 8: Spáchal(a) jste někdy trestný čin vyšetřovaný policií?			
Možnosti	Dívky	Chlapci	Celkem
Ne, nikdy	39 (97%)	33 (92%)	72 (95%)
Jednou	1 (3%)	3 (8%)	4 (5%)
Dvakrát	0	0	0
Vícekrát	0	0	0

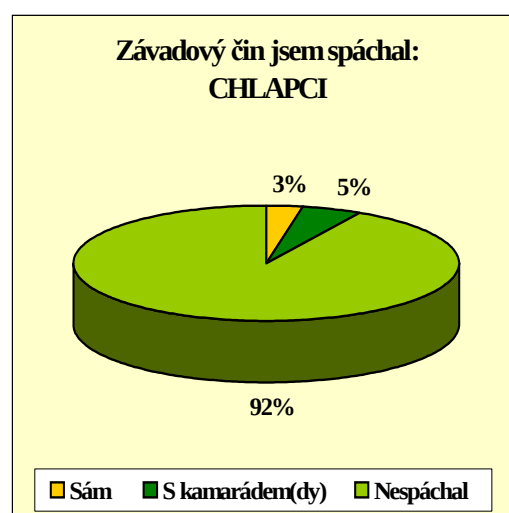
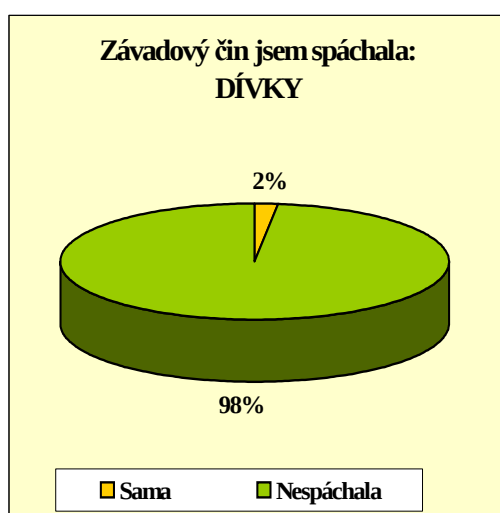
Pouze 5% dotazovaných přiznalo, že se při vyšetřování určitého deliktu setkala s policií. Respondenti, kteří odpověděli v tomto smyslu, upřesnili svůj přestupek

v následující otázce, kdy se jedná ve třech případech o krádež a jedno výtržnictví. Celkově pozitivní výsledek je ovlivněn místem výzkumu. Žáci základních škol nepatří do skupin mladistvých se závadovým jednáním a jejich intelektová i emoční úroveň se promítá do jejich chování a jednání.

Otázka č. 9: O jaké protiprávní jednání šlo ?			
Možnosti	Dívky	Chlapci	Celkem
Krádež	1 (2%)	2 (5%)	3 (4%)
Výtržnictví	0	1 (3%)	1 (1%)
Loupež	0	0	0
Podvod	0	0	0
Jiné	0	0	0
Nepřipadá v úvahu	39 (98%)	33 (92%)	72 (95%)
Týrání zvířat, atd.	0	0	0

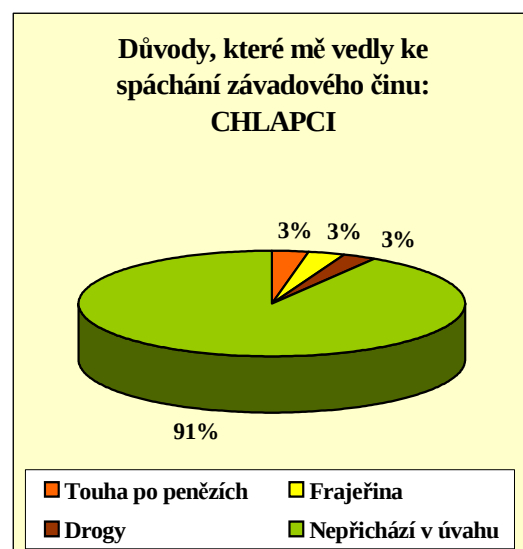
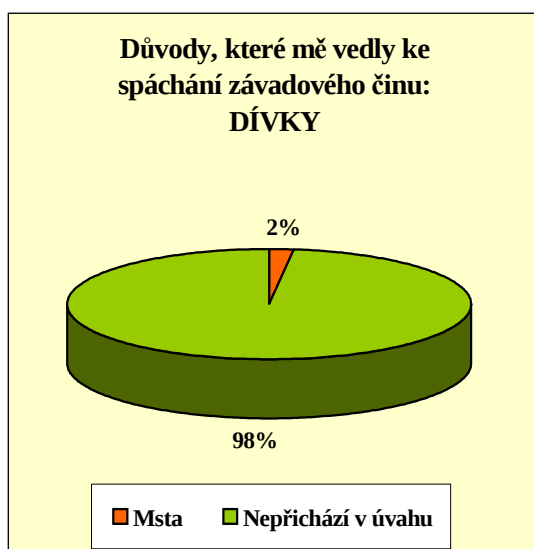

Otázka č. 10: Závadový čin jsem spáchal(a)			
Možnosti	Dívky	Chlapci	Celkem
Sám – sama	1 (2%)	1 (3%)	2 (2%)
S kamarádem(dy)	0	2 (5%)	2 (2%)
Nespáchal (a)	39 (98%)	33 (92%)	72 (96%)

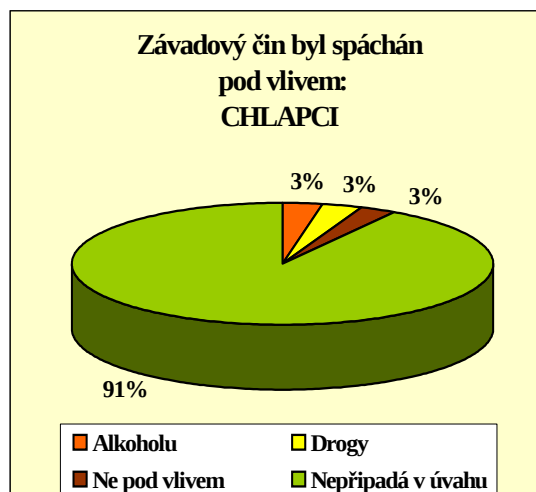
Z odpovědí respondentů je na první pohled možno usuzovat, že míra skutků spáchaných samostatně je, co do počtu, identická s mírou skutků spáchaných ve společenství. Jedná se však o zdánlivou vyrovnanost, protože skutky spáchané ve spolupachatelství se mohou, co do počtu spolupachatelů, výrazně lišit a tím se nebezpečnost skutkové podstaty závadového či trestného činu stává hodnotově závažnější. Jde například o vznik gangů, kde sociální role jednotlivých spolupachatelů není identická, pokud se týče spolupodílnictví, návodu, tiché spoluúčasti. V trestně právní rovině je nutné u mládeže v oblasti projevů patologických činů tuto pozici přesně identifikovat a dokumentovat s optimální odpovědností. Naprosto přesvědčivá výpověď 72 respondentů (tj.96%) o své „bezúhonnosti“ je v tomto ohledu optimální.

Otázka č. 11: Důvody, které mě vedly ke spáchání závadového činu:			
Možnosti	Dívky	Chlapci	Celkem
Touha po penězích	0	1 (3%)	1 (1%)
Msta	1 (2%)	0	1 (1%)
Zvědavost	0	0	0
Frajeřina	0	1 (3%)	1 (1%)
Drogy	0	1 (3%)	1 (1%)
Jiné důvody	0	0	0
Nepřichází v úvahu	39 (98%)	33 (91%)	72 (96%)

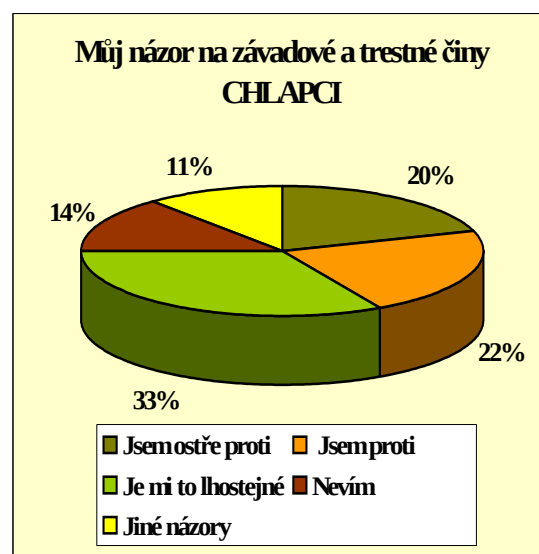
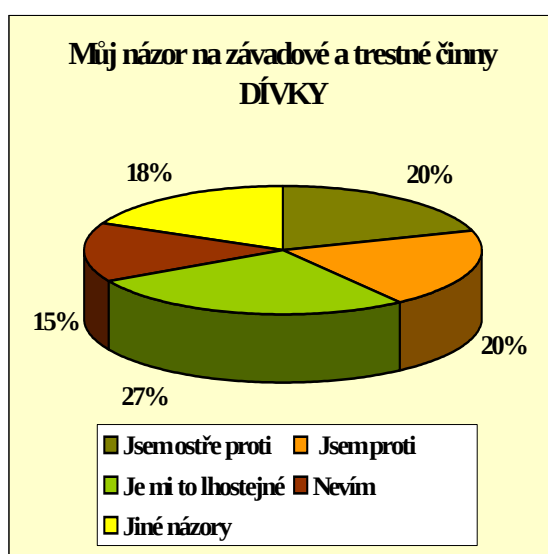
Určitá rozdílnost příčin u delikventních případů může pramenit z rozdílnosti mentality mezi chlapci a děvčaty. Případ touhy po penězích je spíše fiktivní, jedná se zřejmě o řešení tíživé finanční situace, zatímco msta, která je příčinou provinění u dívky může být odezvou závidy nebo odplaty za neférové jednání apod. To je však pouhá domněnka a nemůžeme tento předpoklad přesně identifikovat. Za závažný je nutno pokládat delikt v oblasti drog, ale z celkového počtu respondentů je jeden případ vhodný zřetele, ale nijak alarmující.

Otázka č. 12: Závadový čin byl spáchán pod vlivem			
Možnosti	Dívky	Chlapci	Celkem
Alkoholu	0	1 (3%)	1 (1%)
Drogy	0	1 (3%)	1 (1%)
Ne pod vlivem	1 (2%)	1 (3%)	2 (2%)
Nepřipadá v úvahu	39 (98%)	33 (91%)	72 (96%)

Za pozitivní můžeme považovat, že se respondenti nejen přiznali ke spáchání závadového činu, ale také specifikovali jeho předmět i podnět, který je k němu vedl. Zatímco u hochů je zřejmé, že návykové látky (alkohol a drogy) mohou být hlavním podnětem následného jednání, pak u dívek je tento čin spáchán spíše v afektu, stejně jako u těch chlapců, kteří se chtějí zviditelnit, upozornit na sebe, aby je jejich okolí registrovalo. To je pouze v rovině úvahy a v našem případě můžeme pouze konstatovat, že ve 4 případech došlo k závadovému činu a identifikovat příčinu uvedenou ve frekvenční tabulce.

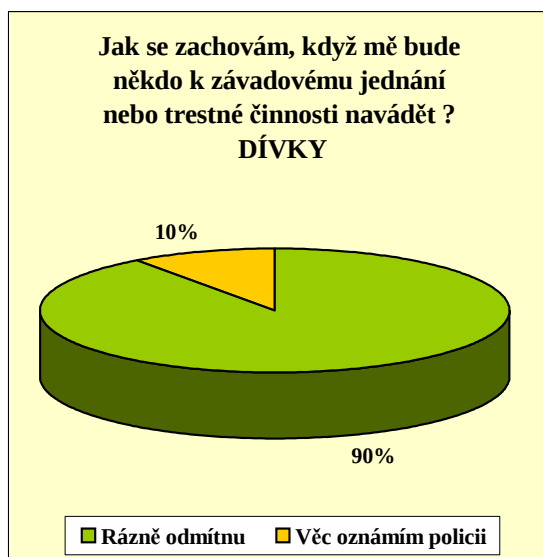
Otázka č. 13: Můj názor na závadové a trestné činy			
Možnosti	Dívky	Chlapci	Celkem
Jsem ostře proti	8 (20%)	7 (20%)	15 (20%)
Jsem proti	8 (20%)	8 (22%)	16 (21%)
Je to normální	0	0	0
Je mi to lhostejné	11 (27%)	12 (33%)	23 (30%)
Nevím	6 (15%)	5 (14%)	11 (14,5%)
Jiné názory	7 (18%)	4 (11%)	11 (14,5%)

Zcela jednoznačně je klasifikována převaha názorů, které se staví proti závadovému jednání a kriminalitě buď velmi ostře, nebo záporně. Nikdo z dotazovaných respondentů ji nepovažuje za normální společenský jev, ale zářející je počet těch, kteří se k němu staví lhostejně (30%), což je téměř stejné významové zjištění, jako u její negace. Příčina může spočívat v dosavadní životní zkušenosti: ještě se s ní nesetkali, nebo v životním postoji a lhostejnosti k společenskému dění a negativním faktorům jejího fungování.

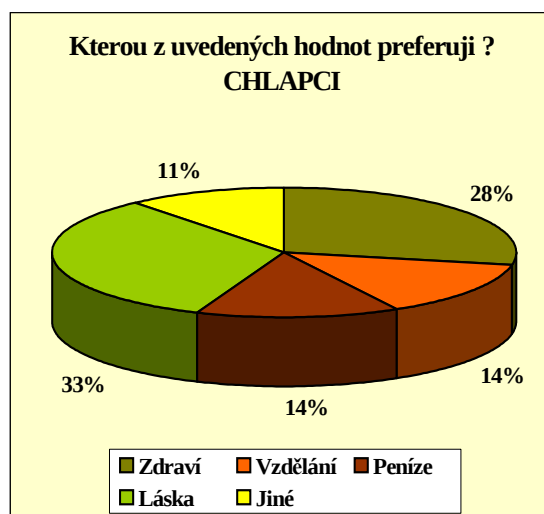
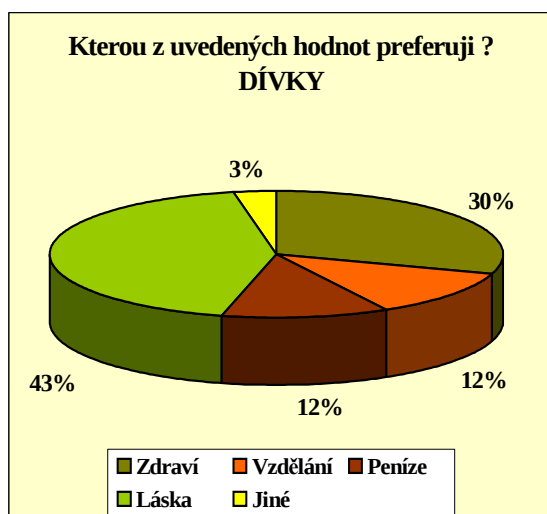
Otázka č. 14: Jak se zachovám, když mě bude někdo k závadovému jednání nebo trestné činnosti navádět ?

Možnosti	Dívky	Chlapci	Celkem
Rázně odmítnu	36 (90%)	34 (94%)	70 (92%)
Budu o tom přemýšlet	0	0	0
Nechám se přemluvit	0	0	0
Věc oznámím policii	4 (10%)	2 (6%)	6 (8%)

Záporné odpovědi na nabídku ke spolupráci k závadovému jednání a páchaní trestné činnosti jsou důkazem určitého morálního kreditu našich respondentů na straně jedné a ujasňování jejich nevyhraněného názoru na kriminalitu obecně. Na jedné straně se u předcházející otázky (č.13) projevila určitá životní nevyzrálost, ale vzápětí se osobnostní rysy dotazovaných zcela evidentně prezentovaly v oblasti morální a společenské. Mohlo by se zdát, že rozhodnost by se měla prokázat i ve finální podobě, oznámit takové jednání na policii. Tady se však celá rovina problému dostává do nové polohy, tzv. falešné solidarity. Takový čin je u mládeže této věkové kategorie pokládán, v tomto stádiu jejich osobnostního zrání, za „udavačství“ a to je pro ně odpudivé.

Otázka č. 15: Kterou z uvedených hodnot preferuji ?			
Možnosti	Dívky	Chlapci	Celkem
Zdraví	12 (30%)	10 (28%)	22 (29%)
Vzdělání	5 (12%)	5 (14%)	10 (13%)
Peníze	5 (12%)	5 (14%)	10 (13%)
Láska	17 (43%)	12 (33%)	29 (38%)
Jiné	1 (3%)	4 (11%)	5 (7%)

Hodnotová orientace je adekvátní mládeži v tomto věku, kde pouto lásky je jednoznačně favorizováno. V tomto ohledu je nutno tento fakt chápat do značné míry ještě jako pouto vzájemné důvěry, která je identická s oceňováním lásky považované za všeobecně lidský fenomén. Hodnota vzdělání a hodnota peněz je u mládeže na základní škole velmi jednosměrná v tom smyslu, že chápe vzdělání jako nástroj k získání určitého postavení a finančního zajištění. Z tohoto vzorku však nemůžeme vyvozovat obecnější závěry.

3. Výsledky výzkumu

Potvrdilo se, že úplná rodina bude v našem vzorku převládajícím typem rodiny. Ze 76 rodin tvoří úplná rodina 74%, tj. 56 rodin našeho vzorku.. To převyšuje statistické přehledy, kde se uvádí, že úplné rodiny tvoří třetinu všech rodin a pouze pětinu všech domácností. Většinu, zbytek, „...tvoří lidé žijící sami nebo jen s dítětem bez partnera, nebo příslušníci tří či čtyř generací v různých, z hlediska nukleární rodiny, nekompletních konstelacích.“ (Matoušek ,O.: Rodina jako instituce a vztahová síť, Praha 1993. str. 39.)

K celému komplexu problémů musím ještě podotknout, že ani tento typ není bezproblémově fungující společenskou součástí, stejně jako ostatní, méně autonomní typy rodin. I úplná rodina se setkává s řadou těžkostí a jejich řešení je závislé na tom, jak je rodina propojena se svým sociálním okolím. Sociální síť rodiny je takové společenství rodin, které jsou na sobě nezávislé. Tuto koalici tvoří, mimo přímé sociální sítě, i ostatní přátelé bez příbuzenského styku, kteří s rodinou přichází do kontaktu. Chci pouze dodat, kromě závěrů uvedených pod statistickým přehledem první tabulky, že v našem případě pokládám tuto skutečnost za možný předpoklad ve vztahu k nezávadovému chování většiny respondentů. Úplná funkční rodina vykazuje obvykle minimum právních odchylek a morálních poklesků. V našem případě pouze 3 dospělé osoby (tj. 4% z celkového počtu 76 dotazovaných respondentů) se podle jejich údajů dopustilo trestné činnosti (pouze jedenkrát) s nulovou recidivou.

Ze 76 dotazovaných 4 odpověděli, že spáchali závadový čin, který byl šetřen policií. V této souvislosti se potvrdila 2. hypotéza, protože z tohoto počtu byli 3 chlapci. Šlo vesměs o závadovou činnost, jejíž motiv byl subjektivně podmíněný, v případě krádeží šlo v jednom případě o spolupachatelství. V této souvislosti se ještě více projevila určitá mentální odlišnost, která vede mladistvé (v našem případě děti ve věku od 13 do 15 let) ke spáchání závadového činu. Jediný případ z řad dívek byl motivován mstou, která je však v mnoha případech na hranicích adolescence, je spíše určitou bezradností z pocitu bezpráví a nespravedlnosti. Protože se jednalo o přísně anonymní výzkum, nemohu tuto tezi dále rozvíjet a jde tedy o názor vyslovený v rovině empirické zkušenosti, pouhé úvahy možného motivu uvedeného činu. Nízký počet závadových

činů v této věkové skupině (do 15 let) koresponduje s celostátním přehledem, že závadová a trestná činnost mládeže vzrůstá po 15. roku věku.

Protože požívání drog jsem v první části výzkumu na těchto školách v nějaké viditelné podobě či míře neidentifikoval, domnívám se, že verifikovaný výskyt v jednom případě je spíše výjimkou. Nejednalo se o recidivu, proto může jít spíše o zvědavost zkusit drogu jako novum možného požitku.

Chci poukázat na obecná zjištění, že referenční skupinou se v tomto věku stává skupina vrstevnická a rodina ustupuje do pozadí, někdy je dokonce pocíťována jako překážka pro nalezení vlastní identity. Pro tento věk je typické černo-bílé vidění a kritický, až super kritický postoj k vlastním rodičům. I přes některé konflikty, které jsou běžné, jako je udržování pořádku, dodržování stanovených nebo dohodnutých příchoďů a odchodů (podle stylu rodinné výchovy), nemusí docházet k „běsnivě - teatrálním“ výstupům a výměna názorů může probíhat kultivovaně a v normách možnosti řešení, které poskytuje diskutované téma. V našem vzorku většina rodičů volí sice přísnou, ale spravedlivou formu výchovy a vzájemnou dohodu se svými potomky v 50 případech (66%). Jak již bylo konstatováno, převažující liberálně demokratický způsob řešení konfliktních situací se může odrazit v nezávadovém chování a jednání u našeho vzorku, a to u 72 respondentů (tj. 95 %).

Styl rodinné výchovy se odráží ve sféře hodnotové orientace, preferenci hodnot, které můžeme integrativně vyjádřit jako symbol: zdraví- láska - vzdělání - peníze s kladnou preferencí hodnoty mládí - láskou (dává jí přednost 38% dotazovaných). Když tuto hodnotu života spojíme s fenoménem zdraví, přesahuje dosažený stupeň preferovanou hodnotu u více než poloviny respondentů.

Otázky č. 6 a 7 pokládám z hlediska funkčnosti rodiny za zásadní. Edukační významnost kategorie volného času má svou výpovědní hodnotu nejenom k dimenzionálnímu rozměru, ale také k hodnotovému významu funkčnosti a rodinné atmosféry. Funkční rodina si musí udržet alespoň některé společné aktivity ve volném čase, které spojují rodinu do určité formy kooperace a zároveň upevňují její soudržnost.

Jednoduše položená otázka „Jak trávíte volný čas?“, vypovídá velmi zřetelně o stabilitě rodiny a je jednoduchým indikátorem její funkčnosti. K otázkám volného času jsem se již vyjádřil v souladu s frekvencí odpovědí respondentů na uvedené otázky. Jestliže znovu uvážím přirozený zájem mladistvých o zábavnou, méně konzumní

formu využití časového prostoru určenému sféře osobních zájmů, pak celková výslednost pozitivních trendů v oblasti sportu a četby, která činí v souhrnu 47%, je zcela adekvátní vyhraněnosti výzkumného souboru (mládež posledních tříd základní školy). K tomu je potřeba na druhé straně upozornit na pozitivum, že jako třetí nejvyšší četnost v oblasti zájmů (15 respondentů, tj. 19,8%) má vyhraněné koníčky, které otevřeně favorizují. Můžeme se však také domnívat, že rodinná soudržnost není v uvedeném směru nijak vysoká a převahu u dětí z úplných rodin našeho souboru mají individuální zájmy. Preferují (ve stejném poměru), spojení se svými vrstevníky v rámci party a výběrově se svými kamarádkami a kamarády. Naše 4. hypotéza, že mládež tráví většinu volného času pasivně, konzumním způsobem, se v našem případě potvrdila.

Jistě ne nevýznamný je i další poznatek, který ukazuje na rozdíl v počtu případů, kdy je volný čas součástí rodinného záměru (s rodiči a sourozenci tráví dohromady volný čas 33% dotázaných) a určitá individualizace vyhraněného zájmu, neboť vyšší počet mladistvých tráví volný čas s kamarády nebo s partou (celkem 60,5%). Do kategorie „zvláštní“ bych zařadil 6,5% část dětí, trávících volný čas samo. Z přehledů výzkumů vyplývá, že životní spokojenost s rodinným životem u rodin s dospívajícími dětmi klesá. Vliv dětí se stává zdrojem manželských i rodinných tenzí, které se s dospíváním dětí zvyšují. Náš vzorek nemůže být reprezentativní, ale pouze ukazuje určitý trend, kdy mládež tohoto věku se již znatelně odpoutává od rodinného kruhu.

Znovu se vracím k naší výchozí myšlence, že rodina je prostředím, v němž si lidé mají vytvářet vztahy vzájemnosti, a proto musí mezi sebou soustavně a účelně komunikovat. To však neznamená, že pouhé popovídání je nefunkční a nevýznamné. Platí však pravidlo, že to, co členové rodiny říkají a dělají, dostává určitý komunikační význam. Komunikace se odvíjí nejen obsahem, způsobem řeči, ale i neverbálními prostředky (mimikou obličeje, pohyby těla, regulací prostorové vzdálenosti) a tento proces má svou kauzalitu a své komunikační sekvence.

Pragmatika lidské komunikace zní: Nelze nekomunikovat! Pro objasnění těchto pravidel v každodenních situacích jsem použil otázku č. 4. Její výpovědní hodnota není sice natolik výrazná, abych mohl z daných výsledků vyvozovat obecně platné závěry, ale je přece jenom ukazatelem, že provinění oproti ustáleným sekvencím chování má podstatný dopad na odraz chování mezi dospělými a dospívajícími. Frekvence a dotace používaných trestů potvrzuje, že vztahy v rodině jsou definovány pravidly, která určují,

kdo a jak se má ke komu chovat. To signalizuje vytváření určitých komunikačních stereotypů rodiny, prezentující se jako ustálené sekvence chování. Jejich porušení vyvolává odezvu ve formě trestu podle vžitého rodinného zvyku, který je mnohdy neadekvátní danému porušení rodinného pravidla. Toto obecné tvrzení je podrobněji komentováno u jednotlivých frekvenčních tabulek.

V souhrnu hodnocení výsledků výzkumu mohu konstatovat, že hypotézy se potvrdily. Zařazené případové ilustrace chápu jako doplnění významu vlivu rodinného prostředí na formování osobnosti mladistvých. Prezentovaný výzkum tak pouze doplňuje celkovou mozaiku závažného společenského fenoménu – závadové a protiprávní činnosti. U mládeže, v našem případě 13-15letých dětí na základní škole, jde o připomenutí významu rovnovážného vztahu mezi materiální a formativní stránkou výchovy a z tohoto pohledu i o potřebnou kooperaci mezi rodinou a školou.

4. Závěr

V poslední době se velmi diskutovala otázka hranice trestní odpovědnosti. Její snížení na 14 let věku je zřejmě dočasná a ministr spravedlnosti zřejmě předloží její novelu a bude realizována předcházející norma. To je však pouze jedna stránka věci. Srovnávání různých postojů k této otázce je zřetelné. Normy, které jsou stanoveny pro hodnocení závažnosti trestné činnosti, jsou v různých teritoriích rozdílné, ale otázka práva, jak již bylo naznačeno, je pouhou jednostranností společenského klimatu a morální odpovědností ve vzájemném vztahu mezi jedincem a společností.

Potvrdilo se, že mladí lidé k určitým otázkám nemají ještě vyhraněný názor, a to je zcela pochopitelné. Čeká je ještě cesta životní zkušenosti a potvrzuje se tak Deweyova teze, že výchova je rekonstruovaná zkušenost. Proto naše pozornost zaměřená na rodinu a její klima byla verifikovaná i v postojích našich respondentů a nemůžeme nepředpokládat, že současná krize rodiny bude mít i následně negativní vliv na morální hodnoty a postoje dětí a mládeže.

Všechna výchovná opatření by měla směřovat k tomu, aby bylo negováno záporné morální klima, ve kterém se mladí lidé pohybují. Pohybují-li se v něm, je celý proces jejich socializace nejenom narušen, ale také nedokončen. Závěr? Takový stav musí vyústit v situaci, že někteří mladí lidé nebudou schopni se do společnosti začlenit a zůstanou na jejím okraji, tedy v nebezpečné zóně delikvence, na cestě k násilí a kriminalitě.

Vysoká četnost provinění lze charakterizovat jako „silně nakažlivou sociální nemoc“. Jde o strach, osobní selhání, lhaní, krádeže, agresivní chování, podvody a loupeže. I když v našem výzkumném souboru bylo verifikováno převážně integrativní chování, tedy převaha ke spolupráci a respektování hodnoty osobnosti, přece jenom stejně podstatné je určité vyhranění zájmu a trávení volného času, kde se upevňuje rodinný svazek a posilují kladné společenské návyky.

Každá závadová činnost je důsledkem a výsledkem předcházejícího vývoje hodnotové orientace a nedostatku výchovy jak v racionální, tak i emocionální oblasti. K tomu se samozřejmě pojí i negativní osobní zkušenost. Výchovné působení je spjato

vždy s pozitivním příkladem a sociálním klimatem. Není možné jenom poučovat. Ukazovat znamená vést a znát konkrétní a dosažitelný cíl.

Mládež je naděje a budoucnost a proto potřebuje pevný základ: lidský, morální, právní, společenský, ale zejména kruh rodinný. Tam musí být jistota i pravda.

5. Seznam použité a citované literatury

1. BENDL, S.: *Prevence šikany ve škole*, ISV nakladatelství, Praha 2003, ISBN 80-86642-08-9
2. ERB, H.,H.: *Násilí ve škole a jak mu čelit*, Amulet, Praha 2000
3. KOUDELKOVÁ,P.: *Psychologické otázky delikvence*, Victoria Publishing, Praha 1995
4. MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A.: *Mládež a delikvence*, Portál, Praha 1998
5. MATOUŠEK,O.: *Rodina jako instituce vztahová síť*, Slon, Praha 1997
6. NOVOTNÝ, P.: *Epidemie delikvence*, Dialog, Praha 2006,ISBN 80-86761-45-5
7. POTHE,P.: *Dítě v ohrožení*, G plus, Praha 1999
8. ŘÍČAN, P.: *Socializace rómských dětí ve škole*. Pedagogická orientace,č.2.1997
9. VAVREČKOVÁ,M.: *Výchovné problémy*, Sylabus, Brno 1999
10. VEČERKA,K. a kol.: *Prevence kriminality v teorii a praxi*. MV ČR, Praha 1997
11. LORENZ,K.: *Tak zvané zlo*. MF, Praha 1992, ISBN 80-204-0264-0

Internetové zdroje:

[http // www: cudo.cz/ csu/ edicplan. nsf/aktual / ep 4/](http://www.cudo.cz/csu/edicplan.nsf/aktual/ep4/)

[a hr.www: trestni rizen . com](http://www.trestni.rizeni.com)

6. Přílohy

Příloha 1. – použitý dotazník

Dotazník

Tento dotazník je anonymní a slouží výhradně ke zpracování předkládané práce. Jeho administrace byla prováděna výhradně autorem .

Otázka č. 1

Mé pohlaví je

a) žena

b) muž

Otázka č. 2

Z jaké rodiny pocházím?

a) otec, matka, sourozenci

d) otec, sourozenci

b) otec, matka

e) nic z uvedeného

c) matka, sourozenci

Otázka č. 3

Spáchal někdo z rodiny trestný čin ?

a) ne

d) vícekrát

b) jednou

e) nevím

c) dvakrát

Otázka č.4

Rodičovskou výchovu považuji za:

a) velmi přísnou s častými tresty, o pravidlech se nediskutuje

b) velmi volnou, dělám si co chci

c) přísnou , ale spravedlivou, o pravidlech se hovoří

Otázka č. 5

Jaké tresty používají, či používali rodiče:

a) fyzické tresty	e) kombinaci uvedených trestů
b) domácí vězení	f) jiný trest
c) nevyplácení kapesného	g) nepoužívají tresty
d) zákaz sledování televize	

Otázka č. 6

Svůj volný čas trávím:

a) sportem	d) na diskotékách
b) televize, film	e) koníčky
c) četbou	j) jiným způsobem

Otázka č. 7

Svůj volný čas trávím s:

a) rodiči	d) kamarádem
b) sourozenci	e) sám

Otázka č. 8

Spáchal (a) jste někdy trestný čin vyšetřovaný policií ?

a) ne, nikdy	c) dvakrát
b) jednou	d) vícekrát

Otázka č. 9

O jaké protiprávní jednání šlo ?

a) krádež	e) ublížení na zdraví
b) výtržnictví	f) týrání zvířat
c) loupež	g) jiné
d) podvod	h) nepřípadá v úvahu

Otázka č. 10

Závadový čin jsem spáchal:

- a) sám
- b) s kamarádem (- dy)
- c) nespáchal

Otázka č. 11

Důvody , které mě vedly ke spáchání závadového činu:

- a) touha po penězích
- b) msta
- c) zvědavost
- d) frajeřina
- e) drogy
- f) jiné důvody
- g) nepřipadá v úvahu

Otázka č. 12

Zavadový čin jsem spáchal pod vlivem :

- a) alkoholu
- b) drogy
- c) nebyl jsem pod vlivem
- d) nepřipadá v úvahu

Otázka č. 13

Můj názor na kriminalitu a závadové trestné činy:

- a) jsem ostře proti
- b) neměly by se páchat
- c) je to normální
- d) je mi to jedno
- e) nevím
- f) jiné názory

Otázka č. 14

Jak se zachovám, když mě bude někdo k závadové a trestné činnosti navádět?

- a) rázně odmítnu
- b) budu o tom přemýšlet
- c) nechám se přemluvit
- d) věc oznámím policii

Otázka č. 15

Kterou z uvedených hodnot preferuji ?

- a) zdraví
- b) vzdělání
- c) peníze
- d) lásku
- e) jiné

Příloha 2.

11.2.2002

Dva pohledy na problém šikany a boje proti ní (převzato z internetového zdroje).

Před dvěma týdny jsme vás informovali o výsledcích nedávno dokončeného výzkumu, podle něhož je v českých základních školách šikanováno 41 % procent žáků. Dnes přinášíme rozhovor s vedoucím tohoto výzkumu Michalem Kolářem a současně i s Bohumilem Stejskalem, který se problematice šikany věnuje na MŠMT. Jak lze šokující výsledky interpretovat? Jaká preventivní opatření ministerstvo dělá a jaké kroky by mohly být opravdu účinné?

U fyzického šikanování žáků je poměrně dost jasno, ale horší je to v oblasti psychického šikanování. Co všechno se pod tímhle pojmem vlastně skrývá?

Michal Kolář: Jedním z projevů psychického šikanování je například slovní agrese některých žáků, či celé skupiny vůči oběti šikanování. Vezmeme-li v úvahu, že slovní agrese či ponižování jsou velmi často provázeny izolací některých žáků, kteří jsou objektem šikanování, lze dospět k závěru, že psychické formy šikany jsou naprosto srovnatelné s fyzickým násilím. Stejně tak nelze podceňovat symbolické formy psychického šikanování, kdy žák píše své oběti hanlivé písničky nebo pohádky, kde je například uveden návrh, aby šikanovaný žák spáchal sebevraždu, skočil pod vlak nebo z okna.

Bohumil Stejskal: Šikanováním rozumíme úmyslné a záměrné ubližování silnějšího slabšímu či skupinou jednotlivci, které se děje opakovaně. Může to být v počáteční formě i posmívání, ponižování, nadávky, nevhodné přezdívky, pomluvy atd. V této fázi se dají narušené vztahy mezi dětmi ještě snadno napravit.

Upřímně řečeno, zjištění, že 41 % žáků základních škol uvádí, že je šikanováno, je dost šokující informace.

Michal Kolář: Musím přiznat, že i mne samotného tak vysoké číslo zaskočilo. Když

jsem před zahájením výzkumu prováděl na některých pražských školách předvýzkum, dospěl jsem v podstatě ke stejným hodnotám. Ale protože sledovaný vzorek žáků byl podstatně menší, předpokládal jsem u získaných výsledků daleko vyšší chybovost měření. To se ovšem bohužel příliš nepotvrdilo. Musím říci, že interpretace tak vysokého nárůstu projevů šikanování v základních školách přesto není jednoduchá.

Bohumil Stejskal: Chápeme-li šikanování tak, jak je charakterizováno výše, pak toto číslo může odpovídat skutečnosti. Mezi dětským „kočkováním“ a šikanováním je křehká hranice. Jakmile se stává „kočkování“ dítěti nepříjemným, agresori to vycítí a ještě úmyslně přidali, jde již o šikanování. Na školách je však pojem šikanování zpravidla spojován až s fyzickým týráním, u policie s trestným činem ublížení na zdraví.

Výsledky výzkumů ovšem většinou slouží nějakému účelu. Výzkum se přece nedělá jen tak, pro nic za nic. Jaká řešení byla v tomto výzkumu navrhována v oblasti prevence šikanování v základních školách?

Michal Kolář: Výzkum potvrdil, že základním školám zapojeným do mezinárodního projektu Zdravá škola se skutečně daří rozvíjet sociální klima ve školním prostředí. Dalším poznatkem, který jednoznačně vyžaduje systémová opatření v rezortu školství, je zjevná nepřipravenost učitelů tuto problematiku systematicky řešit. V závěrech výzkumu jsme se pokusili zformulovat celou řadu návrhů, které by měly být realizovány v rámci primární i sekundární prevence. Systematická primární prevence v oblasti šikanování předpokládá systematické vzdělávání vybraných skupin učitelů, stejně jako i dlouhodobý supervizní výcvik. Nejslabším článkem je dnes ovšem sekundární prevence, které se u nás v podstatě nevěnuje žádná instituce v rezortu školství. Velmi otevřenou otázkou je oblast terciární prevence. Poměrně dlouho se například hovoří o dobrovolných pobytech žáků, kteří šikanují ostatní, ve střediscích výchovné péče, ale zkušenosti s touto formou terciární prevence u nás doposud nejsou prakticky žádné.

Řešení většinou bývají operativní, nebo naopak koncepční. Stejně je to patrně i s otázkou prevence a léčby šikanování. Jaká vidíte okamžitá operativní opatření, která by měla být realizována ve školství?

Michal Kolář: Systém operativních opatření ke snížení projevů šikanování je do jisté míry komplikován novým krajským uspořádáním a řízením regionálního školství. Cílem výzkumu bylo v podstatě poskytnout odboru prevence ministerstva školství informace, aby bylo možné zpracovat skutečně funkční strategii celkové primární prevence. Velmi účinným operativním opatřením by nepochybně byla konstruktivní osvětová kampaň ve školách, která by oslovila nejen žáky, ale i jejich rodiče a učitele.

Bohumil Stejskal: Ministerstvo školství zachytilo první znepokojující signály ze škol a od rodičů již v roce 1999. Přestože se projevy šikanování na školách objevovaly i v minulosti, v dalších měsících se ukazovalo, že těchto případů přibývá, získávají na brutalitě a postihují stále mladší skupinu dětí. Proto v roce 2000 se vedení ministerstva rozhodlo vypracovat postup k prevenci a řešení šikanování na školách. V první etapě se rozhodlo „odtabuizovat“ tento negativní jev, otevřít problém dětské agresivity a šikanování v pedagogické i rodičovské veřejnosti a nabídnout podporu školám, které potřebují řešit problémy v sociálních vztazích mezi žáky a projevy šikanování. Bylo využito médií, porad ředitelů školských úřadů a akcí dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků. Od ledna minulého roku vstoupil v platnost metodický pokyn k této problematice, v průběhu minulého roku pak byla zakoupena všem základním a středním školám publikace kolegy Koláře „Bolest šikanování“. Také se uskutečnilo vzdělávání školních inspektorů a bylo zahájeno školení výchovných poradců a dalších zájemců k otázkám, jak zjistit případy šikanování a jak je správně řešit. Byla tedy zahájena náročná etapa, naučit desetitisíce pracovníků správným postupům, neboť prevence proti šikanování nebyla v obsahu jejich přípravy na učitelské povolání.

Řada učitelů argumentuje, že k šikanování dochází většinou mimo školu; tedy, že to svým způsobem je mimo kompetence učitelů. Co vy na to?

Michal Kolář: S projevy šikanování se můžeme setkat jak v prostorách školy, tak i v jejím bezprostředním okolí. Nemyslím si, že učitelé by byli schopni projevy šikany naprosto vymýtit, ale bezesporu jsou schopni tento problém systematicky a především odborně řešit. Jestliže tohoto řešení byli schopni učitelé v britských a skandinávských školách, není pochyb o tom, že učitelé v našich školách jsou neméně schopní a stejně tak odborně zdatní. Velké naděje například vyvolává projekt Zdravá škola, jehož principy jsou primárně založeny na rozvoji zdravých sociálních vztahů mezi žáky, učiteli a rodiči. Má-li nějaký projekt šanci tento závažný fenomén řešit, je to nepochybně tento projekt Mezinárodní zdravotnické organizace.

Bohumil Stejskal: Je to jen část pravdy. Na druhé straně se tento jev na školách vyskytuje, aniž ho učitelé rozpoznají. Někdy nám v dobré víře odpovídají, že by něco takového na škole netrpěli. Když jim pak předložíme výsledek šetření mezi žáky, jsou velice překvapeni. Důvody jsou dva. Tento jev bývá skrýván a učitelé neznají metodiku a techniky, jak ho zjistit a dovědět se skutečnou pravdu. Proto je v projektu MŠMT školení výchovných pracovníků, aby v první etapě byl na každé škole alespoň jeden odborník, který může ostatním poradit.

Odhad, že je předmětem šikanování přibližně 600 000 žáků základních a středních škol, je natolik neuvěřitelný, že by člověk předpokládal přijetí velmi razantních opatření.

Michal Kolář: Dost možná, že máte pravdu, ale na druhé straně je nutné si uvědomit, že přijetí nějakých razantních opatření je dost komplikovanou záležitostí. To totiž předpokládá masivní podporu veřejnosti, která se o šikanování ve školách dozvídá jen velmi okrajově z médií. K podobné situaci například došlo ve Slovinsku, kde okamžitě vznikla mezirezortní odborná skupina, která se problémem šikanování začala systematicky zabývat. Šikanování totiž není jen specifikum dnešní školy. Jeho projevy najdete i v armádě, v domovech důchodců, ústavech sociální péče či ve výchovných ústavech.

Bohumil Stejskal: Razantní opatření by potřebovala celá lidská společnost. My, dospělí jsme častým neslušným chováním, arogancí, touhou po moci a dalšími vlastnostmi špatnou předlohou pro děti, navíc je zahrnujeme násilím a krutostmi ve filmech, v televizi i v dalších médiích. Můj názor je: vnést do naší autoritativní školy více laskavosti a „pohodové atmosféry“, aby byla radostným společenstvím žáků a učitelů. U starších žáků pak navozovat atmosféru důvěry, učit je bezproblémově komunikovat a posilovat v nich pozitivní chování. Jestliže by dokázala navázat v tomto úsilí také rodina, případně další prostředí našich žáků, určitě by ubylo agresorů.

Tento výzkum je již dvanáctým v pořadí. Od roku 1994 už proběhlo jedenáct výzkumů, které konstatovaly stále se zvyšující výskyt šikanování. Od kdy se této problematice rezort školství systematicky věnuje a jakým způsobem?

Michal Kolář: Musím říci, že řada projektů věnovaných prevenci šikanování probíhá, ale spíše v tichosti a příliš se o nich bohužel nehovoří. Česká školní inspekce například v minulém roce provedla hodnocení minimálních preventivních programů. Institut pedagogicko-psychologického poradenství realizoval výcvik skupiny školních preventistů v otázkách prevence šikanování. Řadu aktivit vyvíjí i ministerstvo vnitra. Jistým problémem ovšem je, že tyto jednotlivé aktivity nejsou součástí dlouhodobějšího mezirezortního systému prevence.

Bohumil Stejskal: Na tuto otázku jsem vlastně už odpověděl. Před rokem 1999 byl tento jev předmětem sledování jako jeden z negativních jevů mezi dětmi a mládeží. Lze říci, že v roce 2000 byl učiněn první razantní krok do otevřeného boje proti šikanování.

Existuje nějaký odborný domácí či mezinárodní tým odborníků, který by se zabýval touto problematikou na národní či mezinárodní úrovni a systémově řešil problematiku šikany? Boj proti ní má přece více rovin – praktickou, teoretickou,

metodologickou či právní.

Michal Kolář: Velmi kvalitní odborná skupina byla zřízena před dvěma lety, kdy připravovala metodický pokyn proti šikanování. Nutno ovšem dodat, že po dokončení tohoto úkolu jaksi samovolně zanikla a další odborný tým již vytvořen nebyl.

Bohumil Stejskal: Především spolupracujeme jako odborníci různých profesí: pedagogové, psychologové, lékaři, policisté atd. Učíme se i ze zahraničních pramenů. V březnu se například uskuteční na Univerzitě Palackého v Olomouci mezinárodní konference k problematice osob se specifickými potřebami. Jedna sekce se bude přímo zabývat problémem šikanování mezi dětmi.

Zaujala mne informace, že s pomocí preventivních programů poklesly v polovině devadesátých let projevy šikanování v norských a britských školách během pouhých dvou let až o padesát procent. Vysvětlíte mi, jak je možné, že podobně efektivní postup řešení nebyl doposud zvolen v České republice?

Michal Kolář: Aktivita podobného typu jsou většinou iniciovány nějakým odborníkem, odborným týmem nebo veřejným míněním. Podobně tomu bylo i v Norsku, kde nositelem celonárodní kampaně se stal profesor Dan Olweus, jehož projekt převzaly některé další státy. Musím ovšem říci, že žádný z těchto států s prevencí šikanování nezačal úplně dobrovolně. Vždy to bylo pod tlakem některých extrémně drastických případů šikanování, které byly zveřejněny, a to většinou nastartovalo proces systémového řešení tohoto problému.

Bohumil Stejskal: Postoj Norů k tomuto problému je mi sympatický. Britská škola je od naší velmi odlišná a netroufám si ji hodnotit.

Ve Velké Británii je ředitel školy oprávněn žáka, který se dopouští šikanování nebo jinak vážně ohrožuje bezpečnost spolužáků či učitele, na určitý čas vyloučit

ze školy. V Británii se o tom teď vedou velké diskuze. Jak se vy díváte na tento způsob řešení?

Michal Kolář: Myslím si, že je to jedno z možných řešení v případě skutečně extrémně brutálního šikanování žáků. Zejména základní školy totiž většinou nemají reálnou možnost situaci okamžitě vyřešit. Vyloučení žáka, který skutečně vážným způsobem šikanuje ostatní například na dobu několika týdnů, než se situace ve škole vyšetří a stabilizuje, by dost možná byla určitým řešením. Podobné je to i na straně oběti, která by měla mít možnost nenavštěvovat školu na určitou dobu, po kterou by jí byl stanoven individuální vzdělávací program, a žák by měl možnost vzdělávání v domácím prostředí či v jiné „azylové“ škole.

Bohumil Stejskal: Asi bychom museli nejprve dohodnout určitá srovnávací měřítko. Bez toho se vyjadřovat by bylo nezodpovědné. Odlišnosti jsou nejen v legislativě, ale i v postavení žáka ve škole, postavení učitele, ve vztahu rodičů a školy, v tradicích atd. Subjektivně se domnívám, že ve srovnání s jinými zeměmi nad naší mládeží není třeba „lámát hůl“ a že situaci zvládneme výchovou. Ale souhlasím s varováním, že problém šikanování nesmíme podceňovat.